

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ
СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**ДИВЕРЗИОНИ МОДЕЛИ – МЕЂУНАРОДНИ
СТАНДАРДИ, УПОРЕДНО И НАЦИОНАЛНО
ЗАКОНОДАВСТВО**

(мастер рад)

Ментор: Проф. др Мирјана Ђукић

Студент: Миљан Анђелковић

Број индекса: 341/2023

Косовска Митровица, 2025

Садржај:

Уводна разматрања и систематика рада	1
ГЛАВА I	4
Појам и основне одлике диверзионих модела	4
1. Основни модели кривичноправног положаја малолетних лица	4
2. Модел ресторативне правде као темељ развоја диверзионог модела поступања	6
3. Појам диверзије, диверзионих мера и диверзионог поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела	9
4. Настанак и развој диверзионих мера	14
ГЛАВА II	16
Диверзионни модели поступања у оквиру нашег националног законодавства	16
1. Појава диверзионих мера у Републици Србији и разлози за њихово увођење у наше позитивно право	16
2. Основне одлике васпитних налога као диверзионих мера (правна природа, трајање и остале одлике)	19
3. Васпитни налози и посебне обавезе – сличности/разлике	28
4. Подела васпитних налога и њихова класификација	31
4.1. Васпитни налози ресторативног карактера	33
4.2. Васпитни налози едукативно-васпитног карактера	38
4.3. Васпитни налози медицинског (терапеутског) карактера	47
5. Криминалнополитички значај васпитних налога и диверзионих мера уопште	51
6. Опортунитет кривичног гоњења као облик диверзионог поступања	54

ГЛАВА III.....	58
Оправданост употребе диверзионих мера са становишта међународног права	58
1. Конвенција о правима детета	59
2. Стандардна минимална правила за малолетничко кривично правосуђе (Пекиншка правила)	61
3. Стандардна минимална правила за мере алтернативне институционалном третману (Токијска правила)	63
4. Правила о заштити малолетника лишених слободе (Хаванска правила)	64
5. Смернице за превенцију малолетничке делинквенције (Ријадске смернице).....	65
 ГЛАВА IV	 68
Диверзионни модели поступања у компаративном (упоредном) законодавству	68
1. Федерација Босне и Херцеговине.....	69
2. Република Српска.....	71
3. Црна Гора	73
4. Република Северна Македонија.....	74
5. Република Хрватска	76
6. Одлике диверзионих модела у појединим европским земљама	78
7. Одлике диверзионих модела у САД-у и Канади	80
Закључна разматрања (резиме рада)	83
Попис литературе и друге истраживачке грађе:.....	85

Уводна разматрања и систематика рада

Предмет истраживања мастер рада јесте примена диверзионих модела поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела. Пре свега, можемо рећи да у упоредном праву постоје неки основни модели поступка према малолетницима и основни облици официјелног реаговања на малолетничку делинквенцију. То су они модели поступања који се баве положајем малолетних лица у кривичном поступку. Они се могу свести на неколико типичних модела у које спадају: заштитнички (протективни) модел, правосудни модел, модификовани правосудни модел, партиципативни модел, модел контроле делинквенције, корпоративни модел, модел минималне интервенције, модел ресторативног правосуђа и неокорективни модел. Сви ови модели поступања регулишу права, обавезе и одговорности малолетних лица у кривичном поступку. Ипак, рад се превасходно бави питањем примене два водећа модела: заштитнички (*welfare*) модел и правосудни (*justice*) модел те настанком новог – модификованог правосудног модела који прихвата и наше право. Поред тога, у раду се објашњава и модел ресторативне правде као темељ развоја диверзионог модела поступања. Овај модел подразумева што ширу примену алтернативних (диверзионих) мера према малолетним учиниоцима кривичних дела. Зато је предмет истраживања мастер рада и примена диверзионих мера према малолетним учиниоцима кривичних дела.

Поред покушаја да дефинише диверзионе мере и да одреди њихову основну функцију – рад се бави и њиховим настанком и развојем. У том смислу, може се рећи да су диверзионе мере настале као резултат кризе традиционалног система малолетничких кривичних санкција које су се показале као неефикасне или недовољно ефикасне у сузбијању малолетничког криминалитета. Зато се покушало са њиховом заменом алтернативним (диверзионим) мерама које би малолетника штитиле од компликоване судске процедуре. Данас је примена оваквих мера према малолетним учиниоцима загарантована и са аспекта међународног права па је предмет истраживања мастер рада анализа оправданости употребе диверзионих мера у најважнијим међународним документима из области права детета као што су Конвенција о правима детета, Пекиншка правила, Токијска правила итд. Захваљујући овим документима диверзионе мере су постале универзални институт малолетничког процесног права јер се примењују у многим државама које имају развијен правни систем а њихов обим и структура варирају од државе до државе. Тако, њихова примена бележи

константан раст у развијеним европским законодавствима што је случај и са нашим правом. Зато се може рећи да су диверзионе мере постале незаобилазни фактор у решавању малолетничких случајева што говори о њиховој важности у савременом малолетничком правосуђу.

Посебан предмет истраживања овог рада јесте и примена диверзионих модела поступања са аспекта нашег националног законодавства. У том смислу, може се рећи да наш кривичноправни систем познаје два модела диверзионог поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела: један модел подразумева употребу васпитних налога као диверзионих мера у нашем позитивном праву док се други модел базира на опортунитету кривичног гоњења као облику диверзионог поступања. Оба модела имају исти циљ – диверзију односно скретање кривичног поступка према малолетницима са кривичног права на друге гране права, нпр. породичног, социјалног итд. Дакле, оба модела се користе да би се кривични поступак скренуо у неке друге токове друштвеног реаговања на малолетнички криминалитет.

Зато се у раду анализира појава диверзионих мера у Републици Србији и наводе разлози за њихово увођење у наше позитивно право. Диверзионе мере у нашем позитивном праву називају се васпитни налози. Примена васпитних налога као диверзионих мера у нашем позитивном праву представља значајно поље истраживања у домаћој кривичноправној литератури. Наиме, многи домаћи аутори велику пажњу посвећују управо овој теми и покушавају да одговоре на питање да ли је примена оваквих мера најбоље решење за сузбијање малолетничког криминалитета у нашој држави. Зато је важно објаснити основне одлике васпитних налога и извести њихову правилну класификацију а потом објаснити суштину сваког појединог налога и начин његове примене у пракси. На тај начин се добија јаснија представа о њиховом утицају на малолетничко кривично правосуђе.

Поред примене васпитних налога у домаћем законодавству, предмет истраживања мастер рада јесте и примена диверзионих мера у компаративном (упоредном) законодавству. Наиме, да би боље разумели улогу коју васпитни налози као диверзионе мере имају у нашем праву – морамо обрадити и примену диверзионих мера у законодавствима наших комшијских земаља јер (као што смо напоменули) диверзионе мере су универзални институт малолетничког правосуђа тако да се ове мере примењују и у нама најближим државама као

што су Федерација БиХ, Република Српска, Црна Гора, Северна Македонија, Хрватска итд. а поред регионалних неопходно је обрадити и примену ових мера у појединим европским и ваневропским државама. Дакле, неопходно је истражити на који начин функционише примена диверзионих мера у компаративном праву и упоредити их са нашим правом. На тај начин се помаже у схватању начина на који ови мере функционишу у пракси. Када се на ово дода и опортунитет кривичног гоњења као облик диверзионог поступања у нашем праву а који стоји на располагању јавном тужиоцу за малолетнике – јасно је да примена диверзионих мера према малолетним учиниоцима кривичних дела представља комплексан процес, али у сваком случају много једноставнији и хомогенији од класичног кривичног поступка који се води према малолетницима.

Диверзионе мере имају изражен криминалополитички значај како у домаћем тако и у упоредном законодавству. Ипак, и поред бројних предности – диверзионе мере показују и бројне слабости и недостатке у структури примене па је предмет истраживања мастер рада и да открије њихове недостатке, као и потенцијалне изазове са којима се суочавају надлежни органи приликом доношења одлуке о њиховој примени.

На основу овако одређеног предмета истраживања, можемо дефинисати циљ истраживања овог мастер рада. Може се рећи да је основни (примарни) циљ истраживања стицање теоријских знања о примени диверзионих мера према малолетним учиниоцима кривичних дела. Рад у суштини покушава да одговори на неколико кључних питања, а пре свега: који су основни постулати примене диверзионих мера према малолетницима као учиниоцима кривичних дела, на којим идејама је заснована њихова примена, на који начин се оне примењују у пракси и какав је њихов међусобни однос, које су предности а који недостаци њихове примене и са ког аспекта на међународном плану је оправдана њихова примена.

Што се тиче систематике рада – рад је подељен у 4 главе (целине) са посебном тематиком. У првој глави се дефинише појам и излажу основне одлике диверзионих модела, у другој глави се обрађују диверзионии модели поступања у оквиру нашег националног законодавства, трећа глава се бави питањем оправданости употребе диверзионих мера са становишта међународног права док се четврта односи на упоредно законодавство.

ГЛАВА I

Појам и основне одлике диверзионих модела

1. Основни модели кривичноправног положаја малолетних лица

Постоје неки основни модели поступка према малолетницима и основни облици официјелног реаговања на малолетничку делинквенцију. Тако, можемо издвојити неколико типичних односно типизираних модела у које спадају: заштитнички (протективни) модел, правосудни модел, модификовани правосудни модел, партиципативни модел, модел контроле делинквенције, корпоративни модел, модел минималне интервенције, модел ресторативног правосуђа и неокорективни модел. Сви ови модели се међусобно разликују по томе што сваки поједини модел у себи садржи одређена кривичноматеријална и кривичнопроцесна правила специфична само за тај модел. Та правила се најчешће односе на врсте кривичних санкција и мера које се изричу малолетним учиниоцима кривичних дела па су одређене санкције и мере специфичне само за одређени модел, нпр. медијација (посредовање) је као начин решавања кривичне ствари специфична за модел минималне интервенције, казне и друге кривичне санкције су специфичне за неокорективни модел док су алтернативне односно диверзионе мере специфичне за корпоративни модел који се другачије назива и „модел алтернативног поступања“.¹

Ипак, без обзира на овако широк спектар различитих модела, може се рећи да су два водећа (базична) модела на којима почивају сви остали модели - заштитнички и правосудни модел. Заштитнички или протективни модел (у нашој литератури се користи назив модел „благостања“ док се у иностраној литератури употребљава термин *welfare* – модел „добробити“) је модел кривичног поступка према малолетницима чији је главни циљ изрицање оних санкција и мера којима се у највећој могућој мери доприноси добробити малолетника па отуда се и користи назив модел „добробити“.² Дакле, то је модел који

¹ М. Шкулић, *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2011, 96-97.

² Ђ. Игњатовић, „Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме“, у: И. Стевановић (ур.), *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и њихових последица*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2015, 29.

фаворизује примену оних санкција и мера и оних облика поступања којима се на најконкретнији начин штите права и интереси самог малолетника у кривичном поступку.³ Са друге стране, правосудни модел (у нашој литератури се користи назив модел „правде“ или „правичности“ док се у иностраној литератури употребљава термин *justice*) у први план истиче кривично дело а не лична својства малолетног учиниоца.⁴ Дакле, основни циљ овог модела није рехабилитација малолетног учиниоца, већ његова реинтеграција у друштвену средину па се отуда користи назив модел „правичности“. Овај модел подразумева примену мера које не укључују затварање малолетног учиниоца већ његово укључивање у ванинституционални третман. За ефикасну примену таквих мера неопходно је заједничко деловање органа кривичног гоњења (тужилаштва и полиције), затим, органа социјалне заштите и органа локалне самоуправе. На тај начин се врши скретање (диверзификација) кривичног поступка у непеналном правцу.⁵

Комбинацијом ова два модела (заштитничког и правосудног) настао је модификовани правосудни модел који садржи елементе и једног и другог али тако да доминира правосудни модел на који се надовезују механизми заштитничког модела.⁶ То значи да се води класичан кривични поступак према малолетницима, али се након његовог окончања изричу мере непеналног карактера уместо кривичних санкција. Рецимо, овакав модел је присутан у Холандији и Канади. Такође, и у нашем малолетничком правосуђу доминира модификовани правосудни модел тако што се прописује кривични поступак према малолетницима који спада у посебне кривичне поступке, али законодавац предвиђа да се за лакша кривична дела (за која је прописана новчана казна или казна затвора до 5 година) изричу васпитни налози као облик диверзионих мера.⁷

Партиципативни модел је модел који се одликује неформалношћу поступка. Дакле, овај модел подразумева вођење неформалног (вансудског) поступка те доношење одлуке од стране административног а не правосудног органа.⁸ Нпр. овај модел је заступљен у

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ М. Шкулић, И. Стевановић, „Основни облици кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију у доктринарном и упоредноправном смислу“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске*, 15/2024, 203.

⁷ *Ibid.*, 203-204.

⁸ М. Шкулић, *op. cit.* 103.

Шкотској. Са друге стране, модел контроле делинквенције је изузетно ригорознији јер инсистира на вођењу регуларног кривичног поступка према малолетницима. Овај модел је широко заступљен у појединим државама САД-а а последњих година се све више примењује и у Мађарској. Корпоративни модел се темељи на вансудском односно непеналном реаговању на малолетнички криминалитет. Основне одлике овог модела су: предност административног поступка у односу на судски, шира примена неформалних санкција и мера у односу на класичне малолетничке кривичне санкције, развијање алтернативних програма поступања према малолетницима, тежња ка ефикаснијој социјализацији малолетника итд.⁹ Све ове компоненте корпоративног модела су довеле до развоја диверзионог модела поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела. Такође, на појаву диверзионог модела су утицали и модел минималне интервенције и модел ресторативног правосуђа о којима ће бити више речи у наставку рада.

2. Модел ресторативне правде као темељ развоја диверзионог модела поступања

Током седамдесетих и осамдесетих година 20. века наступила је криза традиционалног система који се до тада користио као одговор на малолетничку делинквенцију.¹⁰ Тај традиционални кривичноправни систем није показао ефикасност у борби против малолетничке делинквенције и није пружао адекватну заштиту грађанима од високе стопе криминалитета. Дакле, традиционалне кривичне санкције и мере (у првом реду казна затвора) показале су сву немоћ у борби против криминалитета. Оваква ситуација је утицала на увођење алтернативног модела реаговања који је служио као замена постојећем ретрибутивном моделу. То је модел ресторативне правде.¹¹ С обзиром да је модел ресторативне правде утицао на стварање диверзионог модела поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела, овде ћемо укратко указати на његову суштину.

⁹ *Ibid*, 103-105.

¹⁰ С. Ђопић, „Појам и основни принципи ресторативне правде“, *Темуга*, 1/2007, 26.

¹¹ *Ibid*.

Зачетник модела ресторативне правде је норвешки криминолог Нилс Кристи.¹² Он се залаже за укидање ретрибутивног начина реаговања на криминалитет јер се ретрибутивни модел, по њему, бави последицом а не узроком криминалитета што је погрешно.¹³ Из тог разлога он је тежио да уведе нови приступ реаговању на криминалитет људи који би се заснивао на посредовању између учиниоца кривичног дела и жртве тог дела.¹⁴ Такав приступ би био позитиван и за учиниоца и за жртву. Учиниоца би на тај начин био поштеђен редовне кривичне процедуре, а и жртва би добила праву сатисфакцију. Овакав вид реаговања даје најбоље резултате у сузбијању малолетничке делинквенције код оних малолетних делинквената који испољавају блажи степен васпитне запуштености.¹⁵

Ради ефикасне примене ресторативне правде важно је дефинисање стандарда који олакшавају њену примену. Тако, John Braithwaite предвиђа неке помоћне стандарде које дефинише као кајање због учињене неправде, извињење, осуда дела, опроштај и милост.¹⁶ Од свих ових стандарда можда и најважнију улогу има опроштај учињеног дела од стране жртве. Тако, Дезмонд Туту (чувени јужноафрички активиста) је једном приликом рекао да нема будућности без опроштаја, а та изјава је постала водиља заговорника ресторативне правде.¹⁷ Ипак, идеја да свако треба бити саслушан а његово мишљење узето у обзир не значи да треба радити и на опроштају. У том смислу, Braithwaite говори да је погрешно и нереално очекивати од жртве кривичног дела да опрости то дело и учињену јој неправду.¹⁸

У сваком случају, како истиче проф. др Миомира Костић: „теоријска разматрања о стандардима, вредностима и обезбеђивању спровођења ресторативне правде често истичу занемаривање социјалних тежњи и традиције приликом усвајања овог процеса“.¹⁹ Дакле, критичари ресторативне правде говоре да она у неким ситуацијама више служи као могућност за остваривање већих права учинилаца у односу на жртве кривичних дела те је

¹² Нилс Кристи (Nils Christie), норвешки социолог и криминолог. Био је професор криминологије на Правном факултету Универзитета у Ослу.

¹³ И. Јоксић, „Ресторативна правда у светлу алтернативног реаговања на криминалитет малолетника“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 11/2009, 489.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ J. Braithwaite, „Setting Standards for Restorative Justice“, 42 *The British Journal of Criminology*, 3/2002, 570-571.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ М. Костић, „Ресторативна правда у домаћем законодавству“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 47/2006, 64.

неки учиниоци користе као средство да избегну одговорност за своја дела. Нпр. извињење оштећеном лицу од стране малолетног учиниоца кривичног дела некада може бити дато само про форме како би се избегла стварна одговорност за учињено дело. То је и основна критика овог модела реаговања на малолетнички криминалитет.²⁰

Дакле, основна идеја ресторативне правде је постизање мира и стабилности у једној друштвеној средини, као и поправљање односа између два актера кривичног дела – учиниоца и жртве. То се постиже без икаквог уплитања или са што мање уплитања правосудних органа и на тај начин се избегава кривична процедура која може изазвати бројне негативне последице по малолетника и његову породицу. Дакле, суштина ресторативног модела се своди на поправљање а не кажњавање малолетног учиниоца кривичног дела.²¹

Имајући у виду напред наведено, можемо закључити да модел ресторативне правде тежи да задовољи сва три учесника у кривичном поступку. То су малолетни учинилац, жртва и друштвена заједница. Малолетни учинилац се кроз ресторативни процес учи како да спозна своју одговорност за учињено дело и како да се правилно реинтегрише у друштвену заједницу, жртва се наводи да прихвати извињење малолетног учиниоца и да му опрости за учињено дело, а друштвена заједница се подстиче да и малолетне прекршиоце закона прихвати натраг у друштвену средину. Наравно, под друштвеном заједницом овде се подразумевају породица и пријатељи малолетног учиниоца, као и сви они који му могу помоћи у процесу ресоцијализације.²²

На основу свега реченог можемо закључити да је модел ресторативне правде неминовно утицао на увођење диверзионих модела поступања у кривичном законодавству многих држава. Идеја ресторативне правде се ослања на идеју хуманизације кривичних санкција и зато подстиче блажи однос и блаже мере према малолетним прекршиоцима закона а самим тим ствара и услове да се многи други субјекти (а не само актери кривичног

²⁰ *Ibid.*

²¹ М. Костић, „Успостављање стандарда за ресторативну правду“, *Темуга*, 1/2007, 13.

²² М. Костић, „Модел ресторативне правде“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 43/2003, 223-224.

дела) укључе у решавање кривичне ствари.²³ Као такав, ресторативни концепт је неизоставан део диверзионог концепта реаговања на малолетнички криминалитет.

3. Појам диверзије, диверзионих мера и диверзионог поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела

Пре него што се упустимо у дефинисање појма диверзије, морамо се накратко осврнути на језичко значење овог појма. Сам назив „диверзија“ потиче од латинске речи *diversus* – различито или разнолико.²⁴ Простим језичким тумачењем можемо закључити да термин „диверзија“ означава одвраћање, скретање или промену правца. Овај термин се користи и у енглеском говорном подручју где реч *diversion* значи „измена“ или „преусмеравање“ и као таква ова реч се користи као део правног језика.²⁵ Проф. др Наташа Мрвић-Петровић говори о историјском развоју овог термина па тако каже да је сам назив *diversion* први пут употребљен у извештају о криминалитету Председничке комисије за правосуђе и управу САД из 1967. године (*President's Task Force on Juvenile Delinquency and Youth Crime*).²⁶ Тада је употребљен као криминално-политички термин који је означавао примену решења алтернативних стандардном кривичном систему и кривичном поступку. Слично значење овом појму имају још два појма, то су: *decriminalization* (који се односи на хуманизацију кривичних санкција) и *depenalization* (који означава замену кривичних административним санкцијама).²⁷ Поред ових, у пракси се користе и други слични појмови као што су *deinstitutionalization*, *discretion* итд.²⁸

Иначе, диверзија се може дефинисати на разне начине. Најједноставније речено, диверзија представља облик или правац поступања који тежи ка томе да процесни начин решавања кривичне ствари преусмери ка непроцесном правцу. Диверзија у кривичном поступку према малолетницима значи скретање са редовне кривичне процедуре на друге

²³ М. Костић, „Успостављање стандарда за ресторативну правду“, *op. cit.* 13.

²⁴ Диверзија, <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%94%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0>, 29.10.2024.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Н. Мрвић-Петровић, „Диверзиони концепт кривичноправног система – реалност или утопија“, *Социолошки истраживања*, 1/1994, 99, фн. 1.

²⁷ *Ibid.*, 99-100, фн. 1.

²⁸ *Ibid.*

алтернативне начине решавања кривичне ствари. Редовни начин решавања кривичне ствари (решавање судским путем) се изоставља и путем диверзије се прелази на друге облике социјалне заштите детета. На тај начин се избегава судски поступак а самим тим и све негативне особине које он повлачи са собом, а које се састоје у стигматизацији и осуди малолетног учиниоца. Дакле, основни циљ диверзије је избегавање вођења судског поступка, а то је и основни разлог за њено увођење у процесно право.²⁹

Када говоримо о врстама диверзије, морамо поменути да је у нашој литератури заступљено мишљење по коме се диверзија испољава у два појавна облика – једноставна диверзија и диверзија са интервенцијом. Једноставна диверзија (*simple diversion*) је диверзија која нуди могућност да се примени начело опортунитета кривичног гоњења од стране тужилаштва односно суда. Она се врши на основу селекције кривичних пријава тако што надлежни органи (тузилаштво и полиција) не подносе кривичне пријаве против малолетних учинилаца лакших кривичних дела као што су ситна крађа, лака телесна повреда итд.³⁰ На тај начин се решавање кривичне ствари издваја из кривичног система јер се уопште не покреће кривични поступак за таква ситна дела. Са друге стране, диверзија са интервенцијом (*diversion with intervention*) је диверзија која се заснива на могућности примене разних интервенционих мера од стране надлежних органа (полиције или суда).³¹ Такве интервенционе мере обухватају различите мере као што су различити типови надзора, пружање заштите и помоћи малолетнику, његово укључивање у друштвено-користан рад, укључивање у неки терапеутски или саветодавни третман итд. Применом оваквих мера врши се скретање са класичног кривичног поступка на индивидуални третман према малолетном учиниоцу кривичног дела.³²

О појму диверзије пише и ауторка Трејси Шлезингер. Наиме, она прави разлику између неформалне и формалне диверзије. Неформална диверзија (*informal diversion*), у смислу малолетничког кривичног правосуђа потпуно искључује актере кривичног правосуђа што значи да ту нема покретања кривичне процедуре против малолетних

²⁹ *Ibid.*

³⁰ И. Стевановић, „Нова законска решења о малолетницима: значај алтернатива институционалном третману (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживања жртава)“, *Темуга*, 1/2006, 62-63.

³¹ *Ibid.*, 63.

³² *Ibid.*

учинилаца кривичних дела.³³ Дакле, неформална диверзија удаљава младе од кривичног система и не тражи ништа од њих заузврат. Са друге стране, формална диверзија (*formal diversion*) укључује службенике кривичног правосуђа, укључујући и полицијске службенике, школске службенике итд. да се ангажују на пољу преусмеравања младих. Формално преусмеравање подразумева да се случајеви који су покренути против малолетних учинилаца преусмере са формалне судске процедуре на програме који пружају услуге али и постављају захтеве малолетницима.³⁴ Дакле, она констатује да државе треба да користе неформално преусмеравање како би младе са ниским ризиком искључиле из судске процедуре да не би дошло до преоптерећености судова и формално преусмеравање како би младе високог ризика држале подаље од судског процеса.³⁵

Диверзионе мере би на најједноставнији начин могли дефинисати као мере непеналног карактера које се примењују да не би дошло до примене кривичног поступка. Ту спадају све оне мере које заобилазе редовну кривичну процедуру и на друге алтернативне начине проналазе решење кривичне ствари. Такве мере обухватају различите радње: од извињења оштећеном лицу, преко друштвено корисног рада па до психо-социјалне помоћи малолетним учиниоцима. Основни циљ ових мера јесте избегавање етикетирања или стигматизације младих људи који су починили нека лакша кривична дела.³⁶

Диверзионо поступање се разликује од кривичнопроцесног поступања по својој форми јер за разлику од кривичног поступка где се користе посебне кривичнопроцесне форме, код диверзионог поступка се користе алтернативне вансудске форме. Ови поступци се разликују и по функцији јер се у кривичном поступку врше процесне функције као што су кривично гоњење, суђење итд. док се код диверзионог поступка остварују функције непроцесне природе као што су измирење, обештећење итд. Наравно, пошто је у питању кривични поступак – у њему учествују процесни субјекти као што су јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике итд. док код диверзионог поступања нема ових

³³ T. Schlesinger, „Decriminalizing Racialized Youth through Juvenile Diversion“, 28 *The Future of Children*, 1/2018, 59.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Диверзионе мере уместо кривичног гоњења малолетника – шта оне значе, <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/4886195/diverzione-mere-umesto-krivcnog-gonjenja-maloletnika--sta-one-znace.html>, 29.10.2024.

субјеката. Коначно, ове две врсте поступака раздваја и сврха (циљ) јер су њихови циљеви потпуно другачији. Циљ кривичног поступка је примена кривичног материјалног права док је циљ диверзионог поступка да не дође до његове примене или како каже проф. др Снежана Бркић: „циљ диверзионог поступка није примена кривичног материјалног права, већ напротив, његово супституисање одређеним мерама које немају карактер кривичне санкције, а које осумњичени добровољно прихвати“.³⁷

Диверзионо поступање према малолетним учиниоцима кривичних дела има и своје теоријско утемељење. Наиме, на појаву диверзионог модела поступања посебно је утицала једна теорија у чијој основи лежи негативан (критички) став ка криминалном обележавању, жигосању или етикетирању малолетног делинквента. То је теорија етикетирања (*labeling theory*). Према овој теорији, уколико се неком малолетнику кроз судски поступак припише делинквентно понашање и на њега прикачи етикета делинквента – то може негативно да утиче на његов однос према друштвеној заједници.³⁸ У многим случајевима таква ситуација погодује да се малолетник као појединац укључи у девијантне друштвене групе, нпр. уличне банде и да се повеже са другим делинквентним вршњацима. Дакле, уколико се малолетнику „удари“ печат (стигма) делинквента – то може изазвати разне негативне реакције на његов правилан раст и развој. Зато се овом теоријом настоји да се искључи интервенција малолетничког правосуђа и да се применом диверзионих метода постигне коначан циљ – да се потисну делинквентне особине одређеног малолетника и да се развије његов стабилан карактер.³⁹

Процес етикетирања малолетних делинквената је описан у Бекеровој књизи „Аутсајдери: студије у социологији девијантности“. Према Бекеру, делинквентно (девијантно) понашање младих настаје као резултат процеса етикетирања у коме се неке радње промовишу као неморалне а самим тим обележавају (стигматизују) оног малолетника који их чини.⁴⁰ Заправо, Бекер је тврдио да саме друштвене групе формирају девијантност

³⁷ С. Бркић, „Класификација процесних форми у кривичном процесном праву Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2010, 293.

³⁸ J. G. Bernburg, M. D. Krohn, C. J. Rivera, „Official Labeling, Criminal Embeddedness, and Subsequent Delinquency: A Longitudinal Test of Labeling Theory“, *43 Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1/2006, 67.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ H. S. Becker, *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, The Free Press, New York, 1963, 79 и даље.

тако што утврђују правила чије кршење од стране неког малолетника означавају тог малолетника као девијанта. На тај начин друштво означава неко лице као девијантно и самим тим оправдава свој негативан однос према том лицу.⁴¹ Дакле, по његовој теорији односно теорији етикетирања неко понашање није девијантно зато што је његов чин извршења девијантан, него зато што га друштво препознаје као такво. Самим обележавањем (етикетирањем) неког понашања као злог и неморалног од стране друштва врши се истовремено етикетирање самог малолетника као злог и неморалног лица па се зато настоји да се што је више могуће избегава кривична процедура како би се малолетник заштитио од штетног утицаја етикете коју би му доделило друштво.

На основу свега реченог можемо закључити да су диверзиони програми поступања у савремено малолетничко правосуђе уведени као резултат тежње да се створе алтернативни начини поступања у односу на стандардни кривични поступак према малолетницима. То значи да су диверзиони програми најчешће примењивани програми поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела. Они су заправо настали на основу тенденције у савременом малолетничком кривичном правосуђу да се малолетни учиниоци кривичних дела скрену са пута малолетничког правосудног система. Диверзиони програм обухвата програм поступања у коме се постојеће кривичне санкције замењују образовно-васпитним, социјалним или медицинским мерама и на тај начин се избегава вођење кривичног поступка. Притом, треба рећи да се од малолетника према коме се примењују диверзиони програми очекује да покаже висок степен кајања због учињеног дела и нанете штете жртви, али и да покаже спремност да преузме одговорност за своја дела.⁴²

⁴¹ *Ibid.*

⁴² В. Јовановић, А. Ивановић, „Васпитни налози као облик имплементације диверзионих програма – критички осврт“, *Зборник Института за криминологију и социолошка истраживања*, 2-3/2020, 144.

4. Настанак и развој диверзионих мера

Настанак и развој диверзионих мера се везује за одређени концепт поступања који су седамдесетих година 20. века установили Емил Диркем и Макс Вебер а који се назива диверзионим правно-социолошким концептом.⁴³ Диркем и Вебер као и норвешки социолог Нилс Кристи су заступали став по коме се конфликт који настаје између учиниоца кривичног дела и жртве тог дела треба решавати на миран начин и без уплитања суда. Дакле, они су развили такав концепт реаговања на криминалитет малолетника који је подразумевао решавање кривичне ствари вансудским путем у неформалним (вансудским) поступцима. Наиме, они су сматрали да се спор који настаје између учиниоца и жртве тиче само њих и зато у њиховом односу нема места за уплитање државе.⁴⁴ Заправо, улога државе у том односу би требало да се сведе на непристрасног посредника који интервенише у неформалном поступку (ван кривичне процедуре).⁴⁵ Дакле, Диркем, Вебер и Кристи су утрли пут за настанак савременог диверзионог концепта реаговања на малолетнички криминалитет, а самим тим су утицали и на увођење диверзионих мера у малолетничко правосуђе.

У области малолетничког правосуђа дошло је до важних промена у другој половини 20. века. Те промене су се односиле на спајање заштитничког модела и модела правичности те настанак новог (диверзионог) модела реаговања државе на малолетнички криминалитет. Тај модел је међу кривичним санкцијама давао примат васпитним мерама у односу на казну малолетничког затвора, али је још више потенцирао примену различитих мера диверзионог карактера у односу на кривичне санкције. Те диверзионе мере су сматране за супституте кривичних санкција и њихова примена је долазила до изражаја када би се радило о багателном, ситуационом или случајном криминалитету. Примена оваквих мера је била оправдана са становишта теорије неинтервенисања сходно којој се препоручује избегавање кривичног правосуђа кад год је то могуће.⁴⁶

⁴³ С. Константиновић-Вилић, М. Костић, „Диверзионим моделима и алтернативним кривичним санкцијама примењеним према малолетницима у сукобу са законом“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 50/2007, 88.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Д. Јовашевић, „Новине у кривичном законодавству о малолетницима у светлу ресторативне правде“, *Темуга*, 1/2007, 17.

Дакле, диверзионе мере су почеле да се примењују седамдесетих година 20. века у западно-европским државама слично као и у САД где се, као што смо напоменули, ове мере примењују још од 1967. године. Када су у питању разлози за увођење диверзионих мера у малолетничко правосуђе, може се рећи да је основни разлог за њихово увођење у позитивна законодавства криза традиционалног система кривичних санкција. Решење за такву ситуацију многи правници су видели у увођењу ванкривичних или ванправних мера које би обухватале неформални надзор, условну осуду малолетника, добровољни друштвено користан рад итд. На тај начин се започело са широм применом диверзионих мера према малолетницима.⁴⁷

⁴⁷ Б. Бановић, И. Јоксић, „Диверзион концепт реаговања на криминалитет малолетника у Србији: законодавство и пракса“, *Теме*, 2/2011, 349.

ГЛАВА II

Диверзионни модели поступања у оквиру нашег националног законодавства

1. Појава диверзионих мера у Републици Србији и разлози за њихово увођење у наше позитивно право

Предмет истраживања мастер рада јесте, између осталог, и примена диверзионих мера (конкретно васпитних налога) у нашем позитивном праву. Пре свега, треба рећи да поступак примене васпитних налога као такав није регулисан Закоником о кривичном поступку.⁴⁸ Међутим, одредбе о примени васпитних налога садржи један други закон, а то је Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица – ЗОМУКД. Проф. Станко Бејатовић каже да је: „доношењем овог закона Србија добила једно аутономно малолетничко кривично законодавство“.⁴⁹ Ипак, примена васпитних налога не регулише се законом него подзаконским актом (чл. 86.), а тај подзаконски акт би требао донети министар правде у сарадњи са министром надлежним за рад, запошљавање и социјална питања и Републичким јавним тужиоцем (чл. 167. ст. 1.).⁵⁰ Тај правилник је требало донети у року од 6 месеци од дана ступања закона на снагу, али из непознатих разлога још увек није донет и то је једна од највећих слабости када је у питању примена васпитних налога.

Када је у питању историјат васпитних налога, треба рећи да су васпитни налози у нашем праву уведени на основу бројних међународних докумената и правила, али и на основу позитивног искуства и праксе других земаља које су у своје право увеле овакве и сличне мере јер се на њиховом искуству показало да је увођење алтернативних санкција и мера јако корисно, а нарочито ако се малолетници јављају као учиниоци кривичних дела.

⁴⁸ Вид. Законик о кривичном поступку, „Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС.

⁴⁹ С. Бејатовић, *Кривично процесно право*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2016, 523.

⁵⁰ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица – ЗОМУКД, „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005.

Тако су и наши васпитни налози усклађени са међународним документима који су донети од стране ОУН, а неки од тих докумената су Конвенција о правима детета, Пекиншка правила, Токијска правила итд. Међутим, чини се да је најважнији документ била управо Конвенција о правима детета јер је по мишљењу многих аутора наш законодавац увео васпитне налоге на основу чл. 40. ст. 3. тач. б ове Конвенције.⁵¹ Тај став гласи: „кадгод је могуће и пожељно, мере за поступање са таквом децом, без прибегавања судском поступку, с тим да људска права и законска заштита буду у потпуности поштована“.⁵² Дакле, у овом смислу Конвенција предвиђа примену алтернативних (диверзионих) мера ради избегавања вођења судског поступка („без прибегавања судском поступку“) што је и основна карактеристика васпитних налога у чему се и огледа њихова алтернативност.

Алтернативност васпитних налога се огледа и у чињеници што је њихова примена могућа само уз сагласност малолетника и његових родитеља, усвојоца или староца. То значи да се васпитни налози могу применити само ако постоји пристанак малолетника и чланова његове уже породице што указује да су ово факултативне мере у односу на малолетничке кривичне санкције које су обавезујућег карактера односно које се изричу независно од воље малолетника. Дакле, малолетник не мора да прихвати примену васпитног налога ако сматра да ће по њега бити боље да се покрене кривични поступак, али чак и ако прихвати налог – малолетник није дужан да поступи по прихваћеном налогу.⁵³

Поставља се питање зашто су у нашем малолетничком правосуђу уведени васпитни налози као алтернатива малолетничким кривичним санкцијама? Проучавајући нашу литературу долазимо до закључка да су бројни разлози за то. Пре свега, показало се да висок степен учињених кривичних дела од стране малолетних лица и висока стопа повратништва (рецидивизма) указује на потребу да се уведу мере алтернативног (диверзионог) карактера као одговор на малолетничку делинквенцију. Постало је јасно да изрицање малолетничких кривичних санкција (у првом реду казне малолетничког затвора) може бити контрапродуктивно у борби против малолетничке делинквенције, а та непродуктивност се огледала у високој стопи повратника (рецидивиста). Наиме, показало се да након изречене

⁵¹ В. Вековић, *Систем извршења кривичних санкција*, издање аутора, Београд, 2013, 156-162.

⁵² Закон о ратификацији Конвенције УН о правима детета, „Сл. гласник СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97.

⁵³ В. Вековић, *op. cit.* 162.

васпитне мере или казне малолетничког затвора малолетници поново улазе у криминалну зону односно настављају са вршењем кривичних дела. Коначно, позитивно искуство у пракси других земаља показало је да би и у нашем малолетничком процесном праву требало увести сличне мере што је на крају и учињено доношењем ЗОМУКД-а.⁵⁴

Иначе, треба додати да наш кривичноправни систем познаје алтернативне санкције и мере и код пунолетних и код малолетних учинилаца. Када су у питању пунолетни учиниоци – ту се разликују традиционалне алтернативне санкције у које спадају условна осуда и судска опомена као тзв. вербална санкција односно адмонитивна или опомињућа санкција и нове алтернативне санкције у које спадају рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе и кућни затвор. Ове алтернативне санкције које се примењују према пунолетним учиниоцима регулисане су КЗ-ом. Са друге стране, када су у питању малолетни учиниоци – ЗОМУКД предвиђа алтернативне санкције и мере у виду посебних обавеза као васпитних мера упозорења и усмеравања, али уводи и посебне мере (васпитне налоге) као мере којима се одлаже или обуставља покренути кривични поступак према малолетницима. Заправо, може се рећи да се у нашој правној литератури искристалисао систем алтернатива у оквиру 3 групе: прву групу чине алтернативе затворског типа које служе скраћивању казне затвора; другу групу чине тзв. алтернативе у ужем смислу, а то су рад у јавном интересу, кућни затвор, условна осуда и условна осуда са заштитним надзором; и трећу групу чине методи који се користе ради избегавања вођења кривичног поступка односно служе за одлагање, непокретање или обустављање кривичног поступка и у ту групу спадају и васпитни налози.⁵⁵

⁵⁴ С. Кнежевић, *Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2010, 30-34.

⁵⁵ З. Грујић, *Алтернативне казни затвора*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ, Косовска Митровица, 2020, 102-177.

2. Основне одлике васпитних налога као диверзионих мера (правна природа, трајање и остале одлике)

Без обзира што примена васпитних налога у нашем праву није регулисана подзаконским актом него само законом – закон предвиђа низ одредби које се односе на њихову примену. Тако, закон предвиђа услове који морају бити испуњени за њихову примену, органе надлежне за њихову примену, време на које могу бити примењени итд. тако да постоји читав низ радњи које се морају извршити да би дошло до примене неког васпитног налога. Зато ћемо овде говорити о неким најважнијим одликама васпитних налога које су везане за њихову правну природу, трајање итд. као и о условима односно претпоставкама за њихову примену, органима надлежним за њихово изрицање и другим важним одликама.

Пре свега, васпитни налози се могу дефинисати као институт који се у процесном праву користи за решавање кривичне ствари ван кривичног поступка и чија је основна сврха непокретање кривичног поступка или његово обустављање. Дакле, васпитни налози представљају институт диверзионог карактера и као такви они служе избегавању кривичног поступка. За ове мере се у упоредном праву користе разни термини, нпр. забране, препоруке или упутства и све оне имају неке засебне особине, али ипак њих повезује идентична сврха јер се оне користе као диверзионе мере ради избегавања кривичне процедуре. Зато се њиховом применом малолетни делинквенти штите од негативног репресивног механизма.⁵⁶

У том смислу, када се говори о сврси васпитних налога може се рећи да они остварују двојаку функцију: материјалну и процесну. У материјалном смислу они се користе као алтернатива кривичним санкцијама док у процесном смислу они служе избегавању кривичног поступка. Међутим, њихова основна функција је процесног карактера односно избегавање кривичног поступка а то се може постићи на два начина: тако што се поступак према малолетнику неће ни покренути или тако што ће се обуставити уколико је већ покренут. О томе говори и сам законодавац који каже да је сврха васпитних налога да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се он обустави, односно да се

⁵⁶ Т. Бугарски, „Васпитни налози као диверзиони модел поступања и њихова примена у пракси Вишег јавног тужилаштва и Вишег суда у Новом Саду“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2015, 96.

применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела.⁵⁷ Дакле, циљ васпитних налога јесте заштита малолетника од негативних последица кривичног поступка.

Када говоримо о васпитним налозима, не можемо заобићи питање њихове правне природе која је по много чему специфична у односу на кривичне санкције. Зато морамо поменути њихову основну и најважнију одлику по којој се овај институт и разликује од осталих института кривичног права – а то је да су васпитни налози мере *sui generis* односно мере које немају карактер кривичне санкције. Дакле, то су мере које имају самосталну правну природу у односу на кривичне санкције и као такве – оне не спадају у кривичне санкције. Ауторка Наташа Мрвић-Петровић каже да су: „кривичне санкције државне принудне мере којима се учиниоци кривичних дела ограничавају или ускраћују у одређеним правима или слободама, на основу судске одлуке донете у законито спроведеном поступку“.⁵⁸

Васпитни налози немају све ове карактеристике, односно нису „принудне мере“ него мере које се примењују на принципу добровољности што значи да је примена васпитних налога могућа само ако се са тим сагласи малолетник; затим, васпитним налозима се учиниоци кривичних дела (у овом случају малолетници) не ограничавају нити ускраћују у својим правима и слободама као код кривичних санкција и, такође, васпитни налози се не изричу у „законито спроведеном поступку“, већ управо супротно – представљају вид скретања (диверзије) кривичног поступка у непеналном правцу односно правцу који не води кажњавању малолетника. Дакле, њихова природа је другачија у односу на кривичне санкције јер њихова суштина није да се учинилац (у овом случају малолетник) казни за учињено дело нити да се он због тога ограничи у одређеним правима и слободама него управо супротно – да се алтернативним путем (без вођења кривичног поступка) малолетнику стави до знања да његово дело представља дело кажњиво законом и да убудуће не би требао да чини таква дела.

⁵⁷ ЗОМУКД, чл. 6.

⁵⁸ Н. Мрвић-Петровић, *Кривично право – општи и посебни део*, Правни факултет Универзитета УНИОН у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2008, 129.

Питање правне природе васпитних налога је донекле и даље спорно у нашем праву. Иако је начелно прихваћен став да се ради о самосталним мерама, ипак постоје аутори који то оспоравају. Међутим, највећи број домаћих аутора стоји на становишту да су у питању посебне мере *sui generis*. Тако, аутор Обрад Перић каже да васпитни налози нису кривичне санкције него мере *sui generis* и као такве – оне су регулисане у нашем праву да би се уз њихову помоћ обуставило покретање кривичног поступка према малолетницима.⁵⁹ Такође, и аутор Чејовић истиче да су васпитни налози специфичне мере које се примењују само за лакша кривична дела или тзв. багателни криминалитет.⁶⁰ Исто тако, и аутори Љубиша Лазаревић и Момчило Грубач кажу да васпитни налози нису кривичне санкције а као главни аргумент истичу то што их може изрећи орган који природно није надлежан да изриче кривичне санкције – јавни тужилац (у овом случају јавни тужилац за малолетнике).⁶¹

Још једна разлика између васпитних налога и кривичних санкција је у томе што се васпитни налози примењују за разлику од кривичних санкција које се извршавају. Дакле, разлика је и терминолошке природе јер док код кривичних санкција говоримо о „извршењу“ код васпитних налога говоримо о „примени“. О томе говори и проф. Зоран Стојановић који у једном свом делу каже: „за област кривичних санкција према малолетницима значајна је могућност примене васпитних налога. Реч је о мерама које се примењују и пре него што је поступак покренут или у току поступка“.⁶²

Васпитни налози и малолетничке кривичне санкције се разликују и у погледу лица коме се могу изрећи односно одредити. Тако, васпитни налози (као и малолетничке кривичне санкције) могу се применити само на малолетне учиниоце кривичних дела односно на лица која су у тренутку извршења кривичног дела навршила 14 а нису навршила 18 година. Међутим, малолетничке кривичне санкције се примењују и на млађа пунолетна лица односно лица која су у тренутку извршења кривичног дела навршила 18 а у време суђења (тачније, до почетка главног претреса) нису навршила 21 годину. Ипак, то не важи

⁵⁹ Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Правни факултет Универзитета у Београду у сарадњи са Криминолошком секцијом СУКППП, Београд, 2018а, 142.

⁶⁰ *Ibid*, 143.

⁶¹ *Ibid*, 142.

⁶² З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Правни факултет Универзитета у Београду и Правна књига, Београд, 2014, 393.

за примену васпитних налога јер је примена васпитних налога немогућа на категорију млађих пунолетних лица.⁶³

Што се тиче трајања – трајање васпитних налога регулише чл. 8. ст. 2. ЗОМУКД-а. Тај став каже да васпитни налог може да траје најдуже 6 месеци, а у том року се може заменити другим васпитним налогом или укинути. Језичким (граматичким) тумачењем долазимо до закључка да су васпитни налози мере ограниченог трајања јер законодавац прецизно одређује њихово максимално трајање (6 месеци), али ипак не дефинише њихово минимално трајање. У том смислу, законодавац препушта надлежним органима да сами процене колико ће трајати неки налог: да ли месец дана, два, три или пуних шест месеци. То некада може да изазове одређене проблеме у пракси и зато је јакo важно да надлежни органи прецизно утврде колико ће трајати неки налог што зависи од околности конкретног случаја и личности одређеног малолетника. Тако је некада довољно да налог траје само 2 или 3 месеца у односу на једног малолетника док је за рад са другим малолетником потребно дуже време па ће налог трајати свих 6 месеци. То значи да одлука о одређивању васпитног налога не би требала да садржи прецизно време трајања него само најдуже трајање што посредно значи да изречени налог може да траје краће него што је предвиђено у одлуци којом је изречен па нпр. уколико у одлуци стоји да се налог примењује 6 месеци – надлежни орган га може укинути након 3 месеца уколико сматра да је испуњена његова сврха. Поред укидања, законодавац предвиђа још једну процесну могућност а то је замена (супституција) изреченог налога другим налогом.⁶⁴

Поред околности случаја и процене органа који га изриче – рок трајања васпитног налога зависи и од врсте односно природе изреченог налога. Тако нпр. постоје васпитни налози за чију примену уопште није потребно време, већ се примењују једнократним чином као што је извињење малолетника оштећеном лицу. Поред таквих, постоје и васпитни налози за чију је примену потребно дуже време као што је укључивање, без накнаде, у рад

⁶³ З. Јекић, Р. Данић, *Кривично процесно право*, „Димитрије Давидовић“ А.Д. Смедерево, Београд, 2005, 358-359.

⁶⁴ О. Перић, *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичнојравној заштити малолетних лица*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2007, 27-28.

хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. За рад на таквим пословима потребно је дуже време па је и логично да овај налог траје дуже.⁶⁵

Када су у питању органи надлежни за примену васпитних налога, треба рећи да је законодавац у том погледу веома јасан јер каже да васпитни налог може применити надлежни јавни тужилац за малолетнике или судија за малолетнике (а у одређеним случајевима и веће за малолетнике). Као што је речено, кључна разлика између малолетничких кривичних санкција и васпитних налога је у томе који орган их може изрећи односно одредити јер васпитне налоге може одредити јавни тужилац који не може изрећи малолетничке кривичне санкције. Међутим, судија за малолетнике има овлашћење да примењује све васпитне налоге за разлику од јавног тужиоца за малолетнике који нема овлашћење да примењује васпитне налоге медицинског карактера. У сваком случају, надзор над спровођењем свих васпитних налога врши орган старатељства.⁶⁶

Дакле, одлуку о примени васпитног налога доноси јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике или веће за малолетнике што значи да су они органи одлучивања. Међутим, поред ових органа – у поступку примене васпитних налога учествују и бројни други органи и организације, као и друга лица која имају важну улогу у њиховом спровођењу. Наравно, то зависи од врсте изреченог налога па уколико је малолетнику изречено поравнање са оштећеним онда ће у његовој примени учествовати и оштећено лице (жртва кривичног дела); уколико је изречено редовно похађање школе или редовно одлажење на посао онда ће у његовој примени учествовати школа коју малолетник похађа односно предузеће или правно лице у коме ради; уколико је изречено укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација онда у његовој примени учествују и организације хуманитарног, еколошког или другог типа. Међутим, јако важну улогу у спровођењу васпитног налога имају установе социјалне заштите (у првом реду орган старатељства односно центар за социјални рад). Дакле, доношење одлуке о примени васпитног налога је комплексан процес који укључује више лица.

⁶⁵ М. Шкулић, *op. cit.* 284-285.

⁶⁶ Љ. Радловић, *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду и Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010а, 81-82.

Одлука о избору васпитног налога се доноси након што малолентик покаже спремност да испуни налог. О његовој спремности одлучује јавни тужилац за малолетнике који може да обави разговор са родитељем, усвојиоцем или стараоцем малолетника, а у одређеним случајевима може да затражи и мишљење органа старатељства или неких других установа. Такође, на предлог органа старатељства јавни тужилац за малолетнике може да упути малолетника у неку васпитну установу с тим што боравак у тој установи може трајати најдуже 30 дана.⁶⁷

Важну улогу у примени васпитних налога има орган старатељства. Његова улога је контролне (надзорне) природе јер по закону надзор над спровођењем васпитних налога врши орган старатељства (центар за социјални рад). Као што је познато, центар за социјални рад оснива јединица локалне самоуправе и у њему се остварују права и обезбеђује пружање услуга социјалне заштите.⁶⁸ Може се рећи да од свих институција односно установа социјалне заштите које учествују у спровођењу васпитног налога најважнију улогу има орган старатељства или центар за социјални рад. У погледу садржине, његова функција може бити саветодавне, иницијалне (покретачке), организационе, надзорне или друге природе од којих се овде истиче надзорна функција. Тако, орган старатељства надзире примену васпитних налога и стара се о социјалној и породично-правној заштити малолетних преступника.⁶⁹

Дакле, орган старатељства има јако важну улогу у избору васпитног налога али и у праћењу његове примене. Приликом избора васпитног налога орган старатељства може да пружи релевантне чињенице о малолетнику и неопходне податке о његовој породици и условима у којима живи, а такође, може дати и неопходну стручну анализу за избор адекватног налога. Такође, орган старатељства је надлежан да надзире примену изреченог налога и да подноси релевантне податке о томе. Да ли је малолетник успешно испунио

⁶⁷ М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011b, 501-502.

⁶⁸ Закон о социјалној заштити, „Сл. гласник РС“, бр. 24/2011 и 117/2022 – одлука УС, чл. 14.

⁶⁹ А. Југовић, М. Бркић, „Социјална заштита и превенција малолетничког преступништва: улоге, контроверзе и добре праксе“, *Годишњак Факултета јолићких наука*, 4/2010, 438.

васпитни налог зависи од одлуке органа старатељства који о томе сачињава налаз и мишљење.⁷⁰

Налаз и мишљење органа старатељства садржи све неопходне информације и податке: основне податке о малолетнику (године старости, имена родитеља или других заступника, ток школовања итд.), податке о његовој личности, душевној развијености, степену интелигенције и сл., затим, информације о средини у којој живи, условима у којима живи итд.⁷¹ На крају, налаз и мишљење органа старатељства треба да садржи образложено мишљење о свим релевантним чињеницама на основу којих се доноси одлука о врсти васпитног налога. Ипак, иако је мишљење органа старатељства веома битно, треба рећи да оно није и пресудно у доношењу одлуке што значи да не обавезује надлежни орган (судију за малолетнике или јавног тужиоца за малолетнике) у доношењу коначне одлуке.⁷²

Иначе, за примену васпитних налога ЗОМУКД предвиђа неке услове (претпоставке) које морају бити испуњене. Ти услови се тичу тежине кривичног дела и његовог признања од стране малолетника па се тако разликују услови објективног и субјективног карактера. Притом, да би дошло до примене васпитног налога – потребно је да субјективни и објективни услов буду испуњени заједно (кумулятивно) што значи да није довољно испуњење само једног од ових услова.

Објективни (формални) услов регулише чл. 5. ст. 1. ЗОМУКД-а који каже да се према малолетном учиниоцу кривичног дела могу применити један или више васпитних налога за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до 5 година. Ова одредба указује да примена неког васпитног налога за учињено кривично дело мора да оправдава његову тежину односно васпитни налог се не може применити изнад прага законског максимума који предвиђа законодавац (до 5 година). То даље значи да се примена васпитних налога односи на она кривична дела која спадају у тзв. багателни криминалитет. Под тим појмом се подразумевају лакша кривична дела као што су ситна крађа, утаја и превара;

⁷⁰ С. Соковић, „Услуге центара за социјални рад у примени васпитних налога и у извршењу кривичних санкција изречених малолетним учиниоцима кривичних дела“, у: Д. Вујисић (ур.), *Зборник радова „XXI век – век услуга и Услужној права“*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2021, 172.

⁷¹ Улога система социјалне заштите у примени васпитних налога, <https://cnzd.rs/uloga-sistema-socijalne-zastite-u-primeni-vaspitnih-naloga/>, 12.11.2024.

⁷² Ibid.

одузимање туђе ствари; уништење и оштећење туђе ствари итд. која спадају у кривична дела против имовине а које малолетници често врше у пракси.

Поред лакших кривичних дела која спадају у тзв. багателни криминалитет, примена васпитних налога долази у обзир и код кривичних дела из категорије средњег криминалитета. Таква кривична дела су нпр. тешка телесна повреда, учествовање у тучи итд. која спадају у кривична дела против живота и тела, као и нека тежа кривична дела против имовине као што су крађа, превара итд. Примена васпитних налога је могућа и у случају квалификованих облика неких кривичних дела, нпр. принуда која је учињена на свиреп начин која представља квалификован облик кривичног дела принуде или угрожавање јавног саобраћаја тако што се у опасност доводи живот или тело људи или имовина већег обима који представља квалификован облик кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја.⁷³

Са друге стране, субјективни (материјални) услов регулише чл. 5. ст. 3. ЗОМУКД-а који каже да су услови за примену васпитних налога признање кривичног дела од стране малолетника и његов однос према кривичном делу и оштећеном. За разлику од објективног услова који је искључиво формалне природе јер се односи на кривично дело – субјективни услов је материјалне природе јер се односи на малолетника. С обзиром да је субјективни услов изражен кроз два облика јер мора постојати признање малолетника о учињеном делу, као и његов однос према том делу и оштећеном лицу неопходно је разложити овај услов на два дела и објаснити процедуру која мора бити испоштована да би се сваки од њих сматрао испуњеним.

Када је у питању признање малолетника да је учинио кривично дело, треба рећи да је законодавац у том погледу остао недоречен јер само каже да је услов за примену васпитног налога признање кривичног дела од стране малолетника па се поставља питање да ли то признање мора бити дато у писаној форми или је довољно његово усмено признање?⁷⁴ Из наше литературе јасно се види да признање мора бити дато у процесној форми да би било валидно а сам чин признања мора бити изведен официјелно (на службени начин) тако што

⁷³ С. Кнежевић, *оп. cit.* 34-35.

⁷⁴ М. Шкулић, (2011а), 281.

се изјава о признању малолетника уноси у записник о саслушању малолетника и тај записник служи као доказ о признању који се потом предаје надлежном органу.⁷⁵

Поред овог, поставља се још једно питање везано за признање. Наиме, поставља се питање зашто је признање малолетника неопходно у поступку примене васпитног налога? Одговор лежи у самој суштини васпитних налога као диверзионих мера. Наиме, јако је битно да малолетник не негира извршење дела јер би тиме наметнуо обавезу надлежним органима да утврђују да ли је дело заиста и учињено односно тиме би се отворио поступак прикупљања доказа ради утврђивања чињеница а пошто се докази могу извести само у законитом поступку – то је неспојиво са институтом васпитних налога чија је основна сврха да се избегне вођење поступка. Дакле, одсуство признања би довело у питање сврсисходност васпитних налога.⁷⁶

На основу тога долазимо до закључка да признање кривичног дела од стране малолетника мора бити процесно валидно (дато у писаној форми), а поред тога – оно мора бити јасно (изричито) и безусловно. Поред тога, његово признање мора бити потпуно а не делимично, али и аутентично (дато искључиво од малолетника а не неког другог лица). Такође, не сме бити законских сметњи за такво признање што значи да оно не сме бити дато под принудом или заблудом односно мора бити добровољно. Ипак, важно је рећи да признање малолетника касније може бити повучено у току поступка.⁷⁷

Када је у питању други облик субјективног услова, законодавац је и ту доста неодређен јер само каже да мора постојати однос малолетника према кривичном делу и оштећеном без прецизирања о каквом односу је реч. Дакле, законодавац не даје ближу формулацију тог односа, али проф. Милан Шкулић објашњавајући тај однос истиче: „да је потребно да малолетник покаже одговарајућу свест у односу на своје кривично дело и његове последице, да се покаје због тога што је учинио кривично дело, те испољи потребно разумевање за оштећеног чије је одређено право извршењем кривичног дела од стране малолетника повређено или угрожено“.⁷⁸ Заправо, ради се о томе да малолетник на одређени

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ М. Ковачевић, „Васпитни налози у Србији“, *Право – теорија и пракса*, 4-6/2012, 111.

⁷⁷ А. Радованов, И. Јоксић, „Положај малолетника у породичном и кривичном праву Републике Србије“, *Војно дело*, 6/2018, 160.

⁷⁸ М. Шкулић, (2011а), 281.

начин покаже да заслужује да му се одреди васпитни налог уместо да му се изрекне кривична санкција. Дакле, за разлику од признања кривичног дела које је процесно питање, однос према делу и оштећеном је фактичко питање које цене јавни тужилац за малолетнике или судија за малолетнике.⁷⁹

3. Васпитни налози и посебне обавезе – сличности/разлике

У претходном делу рада говорили смо о правној природи васпитних налога и о њиховим разликама у односу на малолетничке кривичне санкције. Међутим, треба рећи да се васпитни налози као диверзионе мере често поистовећују са једном посебном врстом васпитних мера упозорења и усмеравања, а то су посебне обавезе. Њихово поистовећивање није без основа јер међу њима постоји доста сличности, а те сличности се, најпре, односе на законско регулисање јер и једне и друге регулише исти закон – ЗОМУКД. Њихове сличности се огледају и у томе што се терминологички веома подударају јер се васпитни налози називају готово идентично као и неке посебне обавезе те се у том смислу могу поистоветити са неким посебним обавезама, нпр. васпитни налог поравнање са оштећеним се може поистоветити са посебном обавезом малолетника да се извини оштећеном или да у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао; васпитни налог редовно похађање школе или редовно одлажење на посао се може поистоветити са посебном обавезом малолетника да редовно похађа школу или не изостаје са посла; васпитни налог укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја се може поистоветити са посебном обавезом малолетника да се, без накнаде, укључи у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја итд.

Дакле, видимо да се сваки васпитни налог по свом називу може идентификовати са неком посебном обавезом што повлачи још једну сличност између ових мера, а то је да су и једне и друге строго индивидуализиране мере односно делују на само одређеног малолетника, а поред тога, и једне и друге делују специјално превентивно односно делују на малолетника који је већ учинио кривично дело. Сличне су и по квантитету изрицања јер

⁷⁹ *Ibid.*

суд може једном малолетнику истовремено изрећи једну или више посебних обавеза као што може према једном малолетнику истовремено применити један или више васпитних налога. Још једна сличност тиче се њиховог трајања јер и код једних и код других законодавац не предвиђа њихово минимално трајање, већ само максимално.

Без обзира на све ове сличности, треба рећи да у односу између васпитних налога и посебних обавеза има много више разлика. То значи да уколико би направили компарацију између ових мера, видели би да међу њима ипак доминирају разлике. Пре свега, иако и једне и друге регулише исти закон, постоји разлика на плану подзаконске регулативе јер за разлику од васпитних налога који нису регулисани подзаконским актом – посебне обавезе (пored закона) регулише и Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза.⁸⁰ То је прва разлика која се односи на начин регулисања, а поред ове – постоје и многе друге разлике између ова два института.

Основна разлика је формалне природе јер су посебне обавезе кривичне санкције док васпитни налози нису. Дакле, посебне обавезе спадају у кривичне санкције те са собом повлаче све оне последице које подразумевају кривичне санкције за разлику од васпитних налога који представљају мере посебне врсте (мере *sui generis*) и као такве не подразумевају односно не повлаче исте последице. Разлика је и у сврси односно циљу јер је циљ посебних обавеза вршење утицаја на развој малолетника и јачање његове личне одговорности док је основна сврха васпитних налога диверзија (скретање) кривичног поступка у непеналном правцу. Разлика је и у трајању јер посебне обавезе могу трајати до једне године док васпитни налози могу трајати најдуже 6 месеци што значи да посебне обавезе могу трајати дуже у односу на васпитне налоге. Такође, васпитни налог се може применити искључиво према малолетном лицу док се посебне обавезе могу изрећи и млађем пунолетном лицу.⁸¹

Поред ових основних разлика, закон их разликује и по томе што је васпитни налог могуће применити само за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до 5 година док се посебне обавезе могу изрећи за било које кривично дело независно од његове тежине. Дакле, за разлику од васпитних налога где законодавац предвиђа јасну границу за примену ових мера, код посебних обавеза то није случај.

⁸⁰ Вид. Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза, „Сл. гласник РС“, бр. 94/2006.

⁸¹ Д. Јовашевић, *Малолетничко кривично право*, БеоСинг, Београд, 2008, 149-150.

Међутим, главна разлика која за неке ауторе представља границу раздвајања не само посебних обавеза и васпитних налога него васпитних налога и кривичних санкција уопште јесте у томе који орган их може изрећи односно одредити јер посебне обавезе може изрећи једино суд док васпитне налоге може одредити судија за малолетнике или јавни тужилац за малолетнике. Дакле, васпитне налоге може одредити јавни тужилац односно орган који природно није надлежан да изриче кривичне санкције. То значи да органи који изричу васпитне налоге никако не могу да изрекну и посебне обавезе. С обзиром да посебне обавезе увек изриче суд као колегијални орган – то значи да се оне изричу тек након спроведеног кривичног поступка док се васпитни налози никако не изричу у кривичном поступку, већ управо супротно – служе избегавању кривичног поступка. Разлике се тичу и последица у случају неиспуњења јер уколико малолетник не испуни посебну обавезу – суд је може заменити другом обавезом или другом васпитном мером (с тим што је то обично нека тежа васпитна мера). Са друге стране, уколико малолетник не испуни васпитни налог или га испуни само делимично – то за последицу има покретање или настављање кривичног поступка према малолетницима.⁸²

На све ово треба додати још неке важне разлике па се васпитни налози и посебне обавезе разликују и по обиму јер закон предвиђа 5 васпитних налога док, са друге стране, регулише 10 посебних обавеза. Исто тако, они се разликују и по органу који врши надзор над њиховим спровођењем. Тако, надзор над спровођењем васпитних налога врши орган старатељства за разлику од посебних обавеза где надзор над њиховим извршењем врши искључиво суд (који, истина, може да затражи извештај или мишљење органа старатељства). Такође, не треба заборавити да су васпитни налози факултативне мере те приликом њихове примене малолетник има могућност да прихвати или не прихвати дати му налог за разлику од посебних обавеза које као кривичне санкције малолетнику не дају могућност да учествује у њиховом изрицању. Све ово упућује на закључак да иако васпитни налози нису кривичне санкције – они су по својој суштини и карактеристикама веома слични кривичним санкцијама, конкретно посебним обавезама као врсти кривичних санкција.

⁸² *Ibid.*

4. Подела васпитних налога и њихова класификација

Када говоримо о подели односно класификацији васпитних налога, морамо нагласити да наше позитивно законодавство предвиђа 5 васпитних налога. Тако, ЗОМУКД у чл. 7. каже да су васпитни налози:

1. поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела;
2. редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
3. укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја;
4. подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и
5. укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.⁸³

За разлику од ЗОМУКД-а који регулише 5 васпитних налога, Нацрт Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и заштити малолетних лица у кривичном поступку предвиђа 7 васпитних налога. Тако се у чл. 9. Нацрта каже да су васпитни налози:

1. поравнање са оштећеним како би се измирењем малолетника са оштећеним, накнадом штете, радом малолетника или на други начин у целини или делимично отклониле последице кривичног дела;
2. редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
3. обављање, без накнаде, послова социјалног, хуманитарног, комуналног или еколошког садржаја;
4. похађање курсева или припрема и полагање испита којима се проверава одређено знање;
5. укључивање у одређене спортске активности;

⁸³ ЗОМУКД, чл. 7.

6. подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од употребе алкохолних пића и забрањених психоактивних контролисаних супстанци и

7. укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи, саветовалишту или другој овлашћеној организацији.⁸⁴

Дакле, Нацрт новог Закона проширује круг васпитних налога јер уводи 2 нова налога: похађање курсева или припрема и полагање испита којима се проверава одређено знање и укључивање у одређене спортске активности. Остали васпитни налози су по називу готово идентични са важећим васпитним налозима. Међутим, с обзиром да овај пропис представља само Нацрт новог Закона односно да још увек није ступио на снагу као закон – остаје чињеница да у нашем позитивном праву има 5 васпитних налога.

Из назива сваког поједног налога може се закључити да се они међусобно разликују по свом карактеру и својој садржини. Дакле, иако је суштина односно сврха свих васпитних налога идентична (а то је да буду алтернатива кривичним санкцијама и да служе избегавању судског поступка) – они се међусобно веома разликују по карактеру и садржини. Зато је неопходно сачинити њихову правилну класификацију односно разврстати их у групе. У том смислу, проф. др Милан Шкулић прави разлику између васпитних налога и даје најпрецизнију класификацију ових мера. Наиме, он предвиђа трипартитну поделу васпитних налога а ту поделу заснива зависно од карактера сваког појединог налога. Тако, прву групу чине васпитни налози ресторативног карактера коју чини само један налог – поранање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; у другу групу спадају васпитни налози едукативно-васпитног карактера у које спадају редовно похађање школе или редовно одлажење на посао и укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; и трећу групу чине васпитни налози медицинског или терапеутског карактера а у њу спадају подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних

⁸⁴ Нацрт Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и заштити малолетних лица у кривичном поступку, <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-veryije-propisa.php>, 25.11.2024.

пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.⁸⁵

Полазећи од овакве класификације могуће је уочити разлике у примени између појединих налога. Дакле, васпитни налози се не примењују на једнак начин, већ је процедура примене различита зависно од врсте налога. То значи да васпитни налози имају различите функције односно сваки налог има тачно одређену функцију која је самостална и независна од другог налога. С обзиром да се поступак (процедура) примене васпитних налога разликује зависно од врсте налога – у наставку рада ћемо изложити детаљан опис сваког појединог налога и начин на који се примењује у пракси.

4.1. Васпитни налози ресторативног карактера

У васпитне налоге ресторативног карактера спада само један налог – **поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела.** Дакле, ово је први у систему васпитних налога што говори о његовом значају. Има аутора који истичу да је ово најзначајнија врста васпитног налога и најчешће примењивана у пракси. Бројни су разлози за то, а као главни разлог се наводи релативно једноставан поступак за његову примену и укључивање оштећеног лица (жртве кривичног дела) у његову примену. Дакле, основна предност овог васпитног налога у односу на друге јесте могућност да оштећено лице учествује у његовој примени што није могуће код других васпитних налога.

Када се говори о поравнању као облику диверзије у страним законодавствима, треба рећи да се поравнање између малолетног лица као учиниоца кривичног дела и оштећеног лица као жртве кривичног дела најчешће врши посредовањем између њих. Тако се посредовањем најчешће решавају неспоразуми и несугласице између малолетника и оштећеног услед учињеног кривичног дела у два европских државама, а то су Данска и Норвешка. Поред посредовања као диверзионог модела примењују се и други слични модели као што је поравнање које је најчешће примењиван модел у два суседним државама – Хрватској и Словенији, али и другим европским државама као што су Аустрија,

⁸⁵ М. Шкулић, (2011а), 283.

Немачка и Француска. Поред тога, користе се и други модели попут заједничког породичног састанка који се примењује у Аустралији и Новом Зеланду или поправног одбора локалне заједнице који се примењује у САД-у. Такође, у САД-у се користе и судови за малолетнике који решавају спорове између малолетних учинилаца и оштећених лица, а такав модел који укључује суд за малолетнике користи се и у Канади и Јапану.⁸⁶

Иначе, поравнање као облик скретања са кривичног права на друге гране права је најпре уведено у аустријском праву Законом о судовима за малолетнике из 1988. године. Упућивање на поступак поравнања врши се на основу одлуке надлежног државног тужиоца за малолетнике који именује медијатора да спроведе неформални поступак посредовања између малолетника и оштећеног. Улогу медијатора може вршити лице које је прошло обуку за медијатора и лице које има лиценцу за ту делатност а то може бити психолог, педагог, социолог или социјални радник. На крају, ако се поступак поравнања успешно оконча – закључује се споразум о поравнању а на основу тог споразума се доноси и одлука о непокретању кривичног поступка. По узору на аустријски модел поступак посредовања (поравнања) предвиђа и наш ЗОМУКД тако што уводи поравнање са оштећеним као врсту васпитног налога.⁸⁷

Пре свега, треба рећи да постоје нека основна начела посредовања (поравнања) између малолетног учиниоца и оштећеног лица у нашем праву. То су: начело законитости, начело хитности, начело непристрасности, начело сагласности, начело добровољности, начело једнакости (равноправности) и начело поверљивости.⁸⁸ **Начело законитости** значи да се поступак посредовања (поравнања) мора одвијати у складу са законом. Уколико се поступак оконча споразумом – тај споразум има снагу судске нагодбе и јавни тужилац за малолетнике је дужан да тај споразум верификује у складу са законом. **Начело хитности** значи да се поступак посредовања мора окончати у најкраћем могућем року. У нашој литератури доминира став да поступак посредовања не би требао да траје дуже од месец

⁸⁶ Д. Јовашевић, „Европски стандарди и неформалне мере у малолетничком кривичном праву“, *Евројско законодавство*, 33-34/2010, 39.

⁸⁷ С. Кнежевић, Д. Миладиновић-Стефановић, „Медијација у кривичном поступку према малолетницима“, *Теме*, 2/2011, 467-469.

⁸⁸ И. Стевановић, Н. Вујић, *Васпитни налози и начело ne bis in idem*, у: *Начело ne bis in idem и њихова сигурност грађана (међународни њихови стандарди, регионална законодавства и искуства у њиховој примени)*, Мисија ОБС-а у Србији, Београд, 2022, 207.

дана што значи да треба да буде брз и једноставан. **Начело непристрасности** значи да посредник мора бити неутралан односно непристрасан приликом спровођења поступка. Он треба да пронађе адекватно решење које ће бити прихватљиво за обе стране. Дакле, непристрасност се огледа у томе што посредник не сме бити наклоњен некој страни у поступку и не сме давати правне савете једној или другој страни.⁸⁹

Начело сагласности значи да поступак посредовања може отпочети тек након давања сагласности страна у поступку (малолетника и оштећеног). Таква сагласност мора бити у писаној форми односно стране треба да ставе своје потписе на сагласност поводом учешћа у поступку. Међутим, тако дату сагласност стране могу да повуку у току поступка. **Начело добровољности** је слично начелу сагласности што значи да стране добровољно приступају поступку као што и добровољно иступају из њега. Под **начелом једнакости (равноправности)** подразумева се да су стране потпуно једнаке у поступку односно да имају једнака права и обавезе у погледу учешћа у том поступку. О њиховој једнакости стара се посредник. И **начело поверљивости** значи да све информације везане за поступак треба да остану унутар круга лица која учествују у том поступку. То заправо значи да стране у поступку и посредник не би смели да износе информације везане за садржај и резултат преговора нити било које друге информације везане за поступак. Такође, трећа лица могу учествовати у поступку само ако се са тим сагласе стране и посредник.⁹⁰

Поравнање малолетника са оштећеним може бити изведено на разне начине јер законодавац прописује више алтернативних начина. Конкретно, оно се може састојати у накнади штете оштећеном лицу. Штета која је причињена извршењем кривичног дела може бити материјалне или нематеријалне природе. Ако је у питању материјална штета онда се она отклања новчаном накнадом с тим што такву накнаду обично плаћају родитељи малолетника, али уколико се утврди да малолетник има приходе или имовину – онда ће он лично платити штету оштећеном. Међутим, штета коју је малолетник причинио извршењем кривичног дела може се састојати у nanoшењу душевних патњи или у повреди достојанства оштећеног лица. У том случају, малолетник је дужан да такву штету надокнади на други начин а најчешће извињењем оштећеном. Притом, јако је важно да извињење буде искрено

⁸⁹ *Ibid*, 207-208.

⁹⁰ *Ibid*.

што зависи од дискреционе процене надлежних органа који ће у конкретном случају утврдити да ли је малолетнику заиста жао због учињеног дела и да ли је оштећеном упутио искрено извињење због тога. Такође, малолетник може оштећеном да надокнади штету и радом обављеним у његову корист или на неки други начин. Када се говори о начинима поравнања, проф. др Обрад Перић – према садржини поравнања разликује измирење које се састоји у материјалној накнади када не долази до директног контакта између малолетника и оштећеног; затим, поравнање које се врши непосредним радом у корист оштећеног и најчешћи начин поравнања јесте лични сусрет између малолетника и оштећеног.⁹¹

Када је у питању поступак накнаде штете, треба рећи да накнада штете може бити потпуна или делимична. С обзиром да се овај васпитни налог не може применити без пристанка оштећеног – јавни тужилац за малолетнике не може самостално/по службеној дужности да одреди ову врсту налога. Зато је јавни тужилац за малолетнике дужан да обавести оштећеног који треба да се изјасни да ли пристаје на примену овог налога. Ако пристане на то, онда треба да се изјасни о висини накнаде штете. Висина накнаде штете треба да буде једнака висини имовинскоправног захтева оштећеног, али уколико оштећени очекује да се испуни имовинскоправни захтев који је у очигледној несразмери са нанетом штетом – у том случају поравнање неће бити могуће. Када је у питању форма имовинскоправног захтева оштећеног - треба рећи да тај захтев не мора бити поднет у писаној форми, већ је довољно да оштећени свој захтев саопшти надлежном органу који ће сачинити службену белешку. На крају, висину накнаде штете утврђује орган који одлучује о одређивању налога (јавни тужилац за малолетнике или судија за малолетнике). Као што је речено, накнада штете може бити потпуна или делимична. Уколико малолетник потпуно надокнади штету – оштећени не може да поднесе имовинскоправни захтев, а уколико малолетник само делимично надокнади штету – оштећени може свој имовинскоправни захтев да остварује у парници.⁹²

Без обзира на основне предности овог васпитног налога, треба рећи да се приликом његове примене јављају и бројни проблеми. Пре свега, у пракси се јавља проблем око самог

⁹¹ О. Перић, *оп. cit.* 26.

⁹² С. Бејатовић, „Васпитни налози као ванинституционалне кривичноправне мере реакције на малолетничку делинквенцију (криминално-политички разлози нормирања, норма и искуства примене у Републици Србији)“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске*, 15/2024, 15 и 16.

поступка поравнања. Конкретно, није прецизно утврђено који орган је надлежан око самог поступка поравнања: да ли је то јавни тужилац за малолетнике односно судија за малолетнике или је у питању овлашћени посредник. Када се утврди који је орган надлежан у конкретном случају, онда се јавља проблем око места спровођења тог поступка, нпр. ако је надлежан судија за малолетнике – да ли се поступак спроводи у суду у коме он ради или на неком другом месту, ако је надлежан јавни тужилац за малолетнике – да ли се поступак спроводи у његовим службеним просторијама или на неком другом месту и сл. Када се утврди и место спровођења поступка, онда се јавља питање ко све треба учествовати у том поступку: да ли само малолетник као учинилац или и његови родитељи односно други законски заступници и да ли само оштећени или и његови законски заступници и пуномоћници. Постоје и други проблеми око овог поступка јер је поступак поравнања често скуп и изискује пуно времена па самим тим намеће и пуно обавеза његовим учесницима. Исто тако, није јасно на који начин се поступак завршава: да ли је по завршетку поступка неопходно сачинити писано поравнање као доказ успешности поступка или је довољно усмено поравнање између малолетног учиниоца и оштећеног.⁹³

Поред проблема око поступка поравнања, код овог васпитног налога јављају се и други проблеми који се тичу оштећеног. Наиме, уколико се утврди да је кривичним делом оштећено више лица, онда је и поступак намирења сваког од њих тешко организовати. Такође, ако је оштећени правно лице, онда измирење из техничких разлога није могуће. С обзиром да је за примену овог налога потребна сагласност оштећеног – проблеми могу настати и ако је оштећени осветнички расположен према малолетнику па из тог разлога не пристане на поравнање него инсистира на вођењу кривичног поступка.⁹⁴

Ипак, значај примене овог васпитног налога је вишеструк. Пре свега, треба рећи да се поравнање са оштећеним као врста васпитног налога користи у свим облицима диверзије са интервенцијом. С обзиром да је један од циљева васпитног налога да се његовом применом утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела – тај циљ је готово немогуће постићи уколико се малолетник као учинилац кривичног дела не поравна са оштећеним као жртвом тог дела. Спровођењем овог

⁹³ Д. Јовашевић, (2008), 76, фн. 137.

⁹⁴ О. Перић, *op. cit.* 26.

васпитног налога постиже се управо тај циљ. Такође, спровођењем овог васпитног налога постиже се још један циљ – а то је да се малолетник у конкретном случају суочи са лицем коме је извршењем свог дела нанео штету а њихово суочавање или сучељавање може да буде јако ефикасно средство на плану „поправљања“ личности малолетника. Сусретом са оштећеним малолетником може чути и другу страну (жртву кривичног дела) и на тај начин схватити све последице свог понашања или чињења. Управо такав сусрет може оставити највише утицаја на малолетника да убудуће пази на своје понашање и не чини кривична дела. О значају примене овог васпитног налога говори и чињеница да се спремност малолетног учиниоца да испуни неки васпитни налог цени пре свега на основу његове спремности да се поравна са оштећеним лицем.⁹⁵

4.2. Васпитни налози едукативно-васпитног карактера

У васпитне налоге едукативно-васпитног карактера спадају редовно похађање школе или редовно одлажење на посао и укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. За разлику од претходног васпитног налога који поседује ресторативни карактер и који подразумева укључивање оштећеног у његову примену, сврха ових васпитних налога је да едукативно-васпитним путем утичу на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела. Зато ћемо овде говорити о значају примене ових васпитних налога, о поступку (процедури) њихове примене, али и о функцији образовања и васпитања у сузбијању малолетничке делинквенције уопште.

Пре свега, када је у питању **редовно похађање школе или редовно одлажење на посао**, морамо напоменути да су у неким страним државама вршена нека истраживања која су показала да је код малолетних делинквената често присутно занемаривање радних или школских дужности и обавеза. Зато је веома важно да се према малолетним делинквентима примењују санкције и мере образовног карактера. На тај начин се врши принудно укључивање малолетника у редовне токове образовања или радног оспособљавања за она

⁹⁵ Т. Ђорђевић, *Примена васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља*, мастер рад, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2018, 48.

занимања која одговарају његовим способностима и навикама. Зато ће надлежни орган применити овај васпитни налог уколико процени да код одређеног малолетног учиниоца постоји потенцијал да се оспособи за одређени занат или да развије одређене вештине које ће му помоћи током даљег школовања и усавршавања. Управо је то један од разлога зашто законодавац као васпитни налог уводи редовно похађање школе или редовно одлажење на посао.⁹⁶

Из самог назива овог васпитног налога можемо закључити да он обухвата две различите врсте обавеза: обавезу редовног похађања школе и обавезу редовног одлажења на посао. Суд ће изрећи једну односно другу обавезу зависно од циља који се жели постићи у конкретном случају. Када је у питању редовно похађање школе, треба рећи да школа као образовна установа има важну улогу у социјализацији деце и њиховом правилном образовању и васпитању. Школа пред децом поставља неке захтеве и задатке и тако утиче на формирање личности детета. На тај начин се развијају интелектуалне способности и свест код малолетника да поред бројних права има и неке школске и друге обавезе које је дужан да редовно испуњава. Занемаривање таквих обавеза од стране неког малолетника може у знатној мери да утиче на појаву делинквентног понашања код њега. Зато је јако важно да малолетник редовно похађа наставу и не изостаје из школе.⁹⁷

О утицају школе на малолетника, али и о функцији образовања у сузбијању малолетничког криминалитета уопште говори проф. др Љиљана Радуловић. Наиме, она истиче да се: „процес васпитања и правилан развој личности не могу успешно одвијати изван образовног процеса, па је разумљиво да су образовни садржаји саставни део свих мера и санкција које се према ЗОМУКД могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела“.⁹⁸ Из овога можемо закључити да је формирање правилних црта личности сваког појединца немогуће без деловања образовног система.

Када је у питању редовно одлажење на посао – да бисмо разумели суштину овог васпитног налога, морамо се накратко пребацити на терен радног права. Треба рећи да у

⁹⁶ Љ. Радуловић, „Функција образовања у сузбијању малолетничког криминалитета“, *Сйрани йравни живой*, 1/2010b, 161.

⁹⁷ Превенција криминалитета кроз школу и образовање, <https://www.centarzabezbednost.org/prevencija-kriminaliteta-kroz-skolu-i-obrazovanje/>, 04.12.2024.

⁹⁸ Љ. Радуловић, (2010b), 161.

нашем праву (за разлику од неких других права) радни однос се може засновати и са малолетним лицем. Права, обавезе и одговорности из радног односа у нашем праву регулише Закон о раду из 2005. Он каже да је први и основни услов за заснивање радног односа тај да се радни однос може засновати са лицем које има најмање 15 година живота.⁹⁹ Међутим, овај закон предвиђа и неке додатне услове у ситуацији када се радни однос заснива са таквим лицем. Конкретно, закон каже да је за заснивање радног односа са лицем млађим од 18 година неопходна писана сагласност родитеља, усвојоца или стараоца. Ипак, њихова сагласност није довољна, већ је поред сагласности потребно још и да будући рад не угрожава његово здравље, морал и образовање односно да такав рад није забрањен законом.¹⁰⁰ Дакле, процес заснивања радног односа са малолетним лицем је доста сложенији него код пунолетних лица и захтева испуњење додатних услова који се не траже код пунолетних лица што је и разумљиво јер се ради о осетљивој популацији.

Да би могло доћи до примене овог васпитног налога – поред општих услова који су регулисани законом потребно је да буду испуњени и неки специфични услови везани само за овај налог. Први и основни услов тиче се статуса малолетног учиниоца а то је да малолетник за време примене овог налога мора бити у статусу ученика у оквиру образовног система Републике Србије односно у статусу запосленог лица на територији Србије. Дакле, васпитни налог редовно похађање школе не може бити примењен уколико малолетник не похађа наставу или уколико уопште није присутан у образовном систему наше државе нити се може применити редовно одлажење на посао уколико малолетник није запослен према закону наше државе. С тим у вези, намеће се други услов који подразумева да малолетни учинилац занемарује своје радне или школске обавезе. Дакле, када се утврди да је малолетник у статусу ученика или запосленог лица, потребно је након тога утврдити и да ли он у знатној мери занемарује дужности које произилазе из тог статуса. И трећи битан услов за примену овог налога јесте да школа односно школске просторије у којима малолетник похађа наставу или радне просторије у којима малолетник ради морају бити и организационо и функционално доступне том малолетнику. Дакле, нема примене овог налога уколико образовне или радне просторије нису у сваком смислу доступне

⁹⁹ Закон о раду – ЗОР, „Сл. гласник РС“, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018 – аутентично тумачење, чл. 24. ст. 1.

¹⁰⁰ ЗОР, чл. 25. ст. 1.

малолетнику. Ако постоји било која сметња да малолетник редовно одлази на посао, нпр. ако му је радно место превише удаљено од места становања, ако му послодавац редовно не исплаћује накнаду за обављени посао и сл. онда нема ни примене овог налога. Исто важи и за редовно похађање школе.¹⁰¹

Иначе, поступак примене васпитног налога редовно похађање школе или редовно одлажење на посао подразумева једноставну процедуру и ефикасне радње учесника у том поступку. Поред малолетника и његових законских заступника, у поступку примене овог васпитног налога учествују и одређени органи. То су суд, надлежни орган старатељства и школа или послодавац – зависно од садржине изреченог налога. Пре свега, одлуку о примени овог васпитног налога доноси суд односно судија за малолетнике или веће за малолетнике, а може и јавни тужилац за малолетнике. Суд потом ту одлуку доставља надлежном органу старатељства, школи (ако се ради о редовном похађању школе) или послодавцу (ако се ради о редовном одлажењу на посао). Након тога, школа односно послодавац именује одређено лице које ће се упознати са малолетником и предочити му његова права и обавезе у погледу спровођења налога. То лице мора поседовати одређена знања и искуства из предметне области и мора одржавати сталне контакте са малолетником и његовим законским заступницима. У том смислу, то лице је дужно да редовно (обично једном у 10 дана) обавештава законског заступника малолетника о свим радњама које су предузете током дотадашње примене.¹⁰²

Уколико законски заступник малолетника има неке примедбе на рад тог лица – о томе ће обавестити надлежни орган старатељства. У сваком случају, надлежни орган старатељства надзире примену овог васпитног налога и зато има овлашћење да од школе односно послодавца код кога се спроводи налог захтева извештај о његовој примени. Такође, орган старатељства треба да контролише да се применом овог васпитног налога не вређа личност малолетника и његово достојанство. На крају, орган старатељства подноси суду

¹⁰¹ Васпитни налози – алтернатива кривичним санкцијама према деци, <https://cnzd.rs/vaspitni-nalozii-alternativa-krivicnim-sankcijama-prema-deci/>, 10.12.2024.

¹⁰² Примена алтернативних мера за малолетнике, <https://www.scribd.com/document/326498057/Vaspitni-nalozii>, 14.12.2024.

коначан извештај о спроведеном налогу и у њему наводи да ли је налог успешно спроведен.¹⁰³

На основу свега реченог долазимо до закључка да је значај примене овог васпитног налога вишеструк. Редовним испуњавањем радних или школских обавеза јача се радна способност и стварају боље радне навике код малолетног учиниоца а самим тим се утиче и на побољшање његове радне етике и образовне дисциплине. Редовним похађањем школе односно редовним одлажењем на посао малолетнику се сужава простор слободног времена у коме би могао вршити кривична дела. Такође, укључивањем у редовне токове образовног или радног система постиже се успешна социјализација малолетника јер се он на тај начин „склања“ од неадекватног друштва и упућује у круг школских другова или колега са посла који могу позитивно да утичу на њега. Исто тако, редовним похађањем школе или редовним одласком на посао малолетник отклања ризик од губитка свог друштвеног (образовног) или радног статуса што је још једна предност у примени овог васпитног налога.¹⁰⁴

Са друге стране, **укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја** је васпитни налог едукативног карактера. Што се тиче самог рада који се може обављати овим васпитним налогом, важи мишљење да тај рад треба задовољити све оне критеријуме као и рад у јавном интересу код пунолетних лица. Дакле, то може бити онај друштвено користан рад којим се не вређа људско достојанство и рад који се не врши у циљу стицања добити.¹⁰⁵ Међутим, пошто се ради о осетљивој категорији лица односно малолетницима – тај рад мора задовољити и друге критеријуме у погледу безбедности и заштите малолетника. У сваком случају, тај рад не сме угрожавати физичко или ментално здравље малолетног учиниоца и не сме ометати његово школовање или редовно запослење. Дакле, тим радом малолетник не сме запоставити своје редовне обавезе које се тичу школовања или одласка на редовни посао.

У суштини, сви диверзиони програми односно програми који укључују примену диверзионих мера према малолетним учиниоцима кривичних дела захтевају да се заједница

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ А. Генон, *Примена ресјоративне ђравде ђрема малолетњимцима*, мастер рад, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2020, 39.

¹⁰⁵ Кривични законик, „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019, чл. 52. ст. 2.

укључи у апсорбовање одређених друштвено проблематичних понашања што значи да је нагласак на колективној (друштвеној) а не индивидуалној одговорности. Дакле, заједница је та која мора да начини први корак ка сузбијању малолетничке делинквенције, али и малолетник као појединац мора да прихвати одговорност за своје поступке уколико жели да живи у тој заједници што значи да и фактор индивидуалне одговорности није искључен. Ипак, у диверзионим програмима треба да доминира фактор друштвене одговорности и зато је јако важно да се и друштво као заједница укључи у решавање малолетничких случајева. У том смислу, јако је важно малолетничково укључивање у редовне токове друштвене заједнице чији је припадник.¹⁰⁶

Оно што је карактеристично код овог васпитног налога и што ствара одређену забуну код многих аутора јесте питање његове садржине. Наиме, није јасно да ли овај васпитни налог по свом карактеру и садржини одговара пеналним или едукативним мерама, односно да ли је у њему изражено едукативно или пенално својство? Другим речима, поставља се питање природе овог васпитног налога. У том смислу, постоје две различите теорије о његовој природи. По једнима, у њему доминира пенални аспект јер се малолетник безнакнадним радом кажњава за учињено дело.¹⁰⁷ По другима у њему доминира едукативно својство јер се његовом применом утиче на јачање личне одговорности малолетника.¹⁰⁸ Међутим, полазећи од опште сврхе васпитних налога као и од чињенице да васпитни налози у формалном смислу нису кривичне санкције – јасно је да у нашем праву доминира едукативни карактер тако да овај васпитни налог служи као едукативно средство које се примењује над малолетним извршиоцем кривичног дела.¹⁰⁹

О природи и садржини овог васпитног налога говори и проф. др Љиљана Радуловић која каже да овај васпитни налог има доста сличности са казном рада у јавном интересу, али да је суштинска разлика у томе што је код васпитног налога изражена едукативна а не пенална садржина.¹¹⁰ Едукативна природа овог васпитног налога се огледа у томе што се његовом применом утиче на малолетника да кроз програме хуманитарне садржине схвати

¹⁰⁶ G. T. Reker, J. E. Cote, E. J. Peacock, „Juvenile Diversion: Conceptual Issues and Program Effectiveness“, 22 *Canadian Journal of Criminology*, 1/1980, 39.

¹⁰⁷ О. Перић, *op. cit.* 27.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Љ. Радуловић, (2010а), 84-85.

значај свог кривичног дела и да убудуће не чини таква дела. Применом овог васпитног налога се едукативним путем развија свест код малолетника да поштује основне друштвене вредности и добра, а уједно се јача и његов осећај припадности једној друштвеној заједници. На тај начин се малолетник и практичним путем (кроз добровољни рад) укључује у друштвене догађаје локалне средине којој припада. Поред тога што се развија поштовање према локалној заједници, применом овог васпитног налога се развија и самопоштовање код малолетног учиниоца, а то може бити јако важно (можда и пресудно) у развоју његове личности.¹¹¹

Иначе, постоје разни модалитети овог васпитног налога који се користе у упоредном праву. Тако, у немачком праву користи се диверзиона мера слична овом васпитном налогу с тим што њеном применом малолетник није дужан да обавља рад у корист хуманитарне организације, већ је дужан да јој уплати одређени новчани износ.¹¹² Слична мера се примењује и у белгијском праву где је малолетни учинилац дужан да обавља неки друштвено-користан рад. Тај рад се може обављати у корист локалне заједнице, центара за социјални рад, установа социјалне заштите итд. а надзор над његовим спровођењем врши суд, полиција, локална самоуправа или послодавац.¹¹³ Међутим, да би дошло до примене ове мере потребно је да буду испуњени неки услови. Тако, потребно је да малолетник има од 12 до 18 година, а поред тога потребна је и сагласност малолетног учиниоца и његових родитеља. Тај рад се врши према броју радних сати, а број радних сати се одређује према узрасту малолетника па млађи малолетник може радити најмање 10 а највише 25 сати недељно. У том смислу, оваква и слична решења би требало користити и у нашем праву.¹¹⁴

Без обзира на то што поступак односно процедура примене овог васпитног налога (као и осталих васпиних налога) није регулисана законом, овај налог се у пракси примењује по сада већ устаљеној процедури. Пре свега, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања заједно са надлежним органом старатељства врши избор органа, организација или установа које су изразиле спремност да учествују у спровођењу налога и

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² С. Кнежевић, *op. cit.* 38.

¹¹³ *Ibid.*, 39.

¹¹⁴ *Ibid.*

које поседују адекватне услове за рад малолетних лица.¹¹⁵ Листу тих организација надлежни орган старатељства доставља суду односно судији за малолетнике или јавном тужиоцу за малолетнике који доноси одлуку о примени налога. Ту одлуку суд доставља надлежном органу старатељства који на основу те одлуке треба да закључи споразум о обављању рада са изабраном организацијом. Тај споразум треба да потпишу руководилац надлежног органа старатељства и руководилац изабране организације, као и малолетник. На крају, организација или установа у којој је малолетник обавио налог о томе саставља извештај и прослеђује га органу старатељства а орган старатељства га доставља суду као коначан извештај о спроведеном налогу. На основу тог извештаја суд ће одлучити да ли је малолетник успешно обавио налог и да ли заслужује да се према њему не покреће поступак.¹¹⁶

За примену овог васпитног налога могу бити ангазоване све оне организације које се баве пословима хуманитарног, еколошког или социјалног типа. Међутим, да би одређена организација могла да учествује у примени овог васпитног налога потребно је да буду испуњени неки услови. Пре свега, та организација мора имати статус правног лица и као таква мора бити уписана у одговарајући регистар (код нас је то Агенција за привредне регистре). Када се утврди да је у питању легална организација која послује у складу са законом мора се утврдити и да ли она поседује меморандум или протокол о сарадњи са надлежним органом старатељства јер орган старатељства најчешће и препоручује такву организацију. Након тога, мора се испитати да ли та организација испуњава све услове за сигуран и безбедан рад малолетника и да ли постоје друге сметње за обављање рада. На крају, та организација мора имати одређено лице које ће пратити рад малолетника и помагати му у томе. То лице мора долазити из реда запослених у тој организацији, мора имати потребна знања и искуства у раду са малолетницима и мора обезбедити услове и амбијент који су погодни за рад малолетника и који не угрожавају његово физичко или

¹¹⁵ Примена алтернативних мера за малолетнике, <https://www.scribd.com/document/326498057/Vaspitni-nalozi>, 17.12.2024.

¹¹⁶ *Ibid.*

ментално здравље. Такође, у циљу заштите личности малолетника то лице мора чувати све податке који се односе на малолетника као службену тајну.¹¹⁷

Може се рећи да је основни циљ организације у којој се спроводи овај васпитни налог да малолетнику пружа подршку како би све обавезе из налога биле успешно спроведене. У том смислу, кључну улогу има овлашћено лице (овлашћени сарадник) који је уједно запослени у тој организацији и који треба да изгради поверење код малолетног учиниоца како би он брзо и ефикасно спровео изречени налог. Поред овлашћеног сарадника, важну улогу има и лице које руководи организацијом а које треба да створи безбедно окружење и пријатну атмосферу која ће олакшати рад малолетнику. Зато је јако важно да на челу таквих организација буду лица која поседују адекватна знања из области права детета и која имају прилично искуство у тој области. На основу тог искуства руководилац треба пажљиво да састави листу послова и задатака на којима ће малолетник бити ангажован и да сачини план спровођења налога. Тај план предвиђа садржај и структуру рада и тачан број сати које ће малолетник проводити на раду. На основу тог плана овлашћени сарадник започиње са програмом рада и о динамици рада обавештава надлежни орган старатељства.¹¹⁸

Без обзира на висок едукативни значај и бројне предности овог васпитног налога, треба рећи да се у пракси приликом његове примене јављају одређени проблеми. Пре свега, ти проблеми се тичу избора организација у којима ће малолетник обављати налог. Познато је да организација хуманитарног типа и организација социјалног или еколошког садржаја има много али само у већим градовима. У малим срединама и општинама таквих организација скоро и да нема. Напослетку, и ако се пронађе нека организација са таквим садржајем – нема гаранције да ће она и пристати на примену овог васпитног налога. Међутим, у нашој пракси се наметнуло једно решење на основу кога орган старатељства по захтеву јавног тужиоца за малолетнике или судије за малолетнике спроводи анкету на територији локалне самоуправе у којој станује малолетник коме је изречен овај налог. У тој анкети учествују све организације из приватног или државног сектора које треба да се изјасне да ли желе да учествују у спровођењу налога. Оне организације које на то пристану закључују споразуме о врсти и садржини послова који би се код њих обављали, а ти

¹¹⁷ Л. Буквић, Б. Поповић-Ћитић, „Унапређење примене васпитних налога кроз сарадњу са организацијама цивилног друштва“, *Култура ђолиса*, 36/2018, 308-309.

¹¹⁸ *Ibid.*

споразуми се потом достављају надлежним органима – суду односно судији за малолетнике или јавном тужиоцу за малолетнике који ће у сваком конкретном случају изабрати ону организацију за коју сматрају да је најцелисходнија за одређеног малолетника.¹¹⁹

На основу свега реченог можемо закључити да је значај примене овог васпитног налога вишеструк. Поред тога што има изражен едукативни значај, овај васпитни налог у високој мери остварује циљеве специјалне превенције јер се његовом применом утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности. Када прође кроз праксу и обуку у некој организацији са хуманитарним или другим сличним садржајем – малолетник ће размислити да ли ће у будућности учинити неко кривично дело када му се за то укаже прилика. Такође, применом овог васпитног налога јачају се радна способност и радне навике малолетног учиниоца – слично као и код васпитног налога редовно похађање школе или редовно одлажење на посао. Зато су ови васпитни налози сврстани у исту групу (групу налога едукативно-васпитног карактера). Применом овог васпитног налога се отклања још један проблем, а то је проблем слободног времена (доколице) и на тај начин се коригује дисциплина код малолетног учиниоца. Коначно, његовом применом се утиче на малолетника да развије стабилан карактер и хуманији однос према друштвеној заједници у којој живи.¹²⁰

4.3. Васпитни налози медицинског (терапеутског) карактера

Васпитни налози медицинског (терапеутског) карактера су подвргавање одговарајућем испитивању и одвицавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту. Дакле, оно што разликује ова два васпитна налога од осталих васпитних налога јесте њихова садржина јер за разлику од других налога они у себи садрже терапеутску компоненту. С обзиром да имају посебну садржину и карактер, ови васпитни налози подлежу и другачијем регулисању у погледу органа који их може изрећи односно одредити јер за разлику од других васпитних налога ове налоге може

¹¹⁹ Д. Јовашевић, „Примена неформалних мера у малолетничком кривичном праву Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 68/2014, 508, фн. 22.

¹²⁰ Д. Јовашевић, (2010), 39.

одредити једино суд. Дакле, одређивање ових васпитних налога спада у искључиву надлежност суда односно судије за малолетнике или већа за малолетнике. Јавни тужилац за малолетнике нема овлашћење да малолетнику одреди ове две врсте налога. Он једино може да предложи њихову примену у конкретном случају, а да ли ће и доћи до њихове примене зависи од одлуке судских органа. У сваком случају, судски органи (судија за малолетнике или веће за малолетнике) нису везани за предлог јавног тужиоца за малолетнике што значи да они могу али не морају да прихвате његов предлог за одређивање ових налога. Међутим, треба рећи да без обзира што се ови налози од других налога издвајају по органу који их изриче, за све налоге остаје заједничка карактеристика да надзор над њиховом применом врши исти орган – орган старатељства.¹²¹

Пре свега, васпитни налог **подвргавања одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога** (као и васпитни налог укључивања у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту) се изриче само у одређеним случајевима. Ти случајеви се односе на ситуације када је малолетнику потребно лечење или неки други вид медицинске помоћи и заштите. Применом овог васпитног налога се настоји да се отклоне узроци који су довели до извршења кривичног дела, као и последице тог дела. Управо због своје природе и садржине – за примену овог васпитног налога надлежне су институције или установе здравственог типа за разлику од претходног налога који подразумева укључивање организација цивилног друштва у његову примену.¹²²

Поступак примене овог васпитног налога није детаљно регулисан, али се у пракси наметнуо одређени начин на који надлежни органи примењују овај налог. Тако, надлежни органи (судија за малолетнике или веће за малолетнике) доносе одлуку о примени овог налога и ту одлуку достављају здравственој установи у којој ће се спровести налог. Када прими одлуку надлежних органа – здравствена установа именује одређено лице (лекара) који ће пратити примену налога и о томе обавештавати правосудне органе и орган старатељства. Наравно, изабрани лекар мора бити из реда лекара специјализованих за дечије болести зависности. Он саставља план о примени налога и стара се да он буде спроведен у

¹²¹ С. Кнежевић, *op. cit.* 40.

¹²² А. Генов, *op. cit.* 40.

потпуности. Тај план мора бити строго индивидуалан (прилагођен личности само одређеног малолетника) и за реализацију плана потребна је писана сагласност малолетника. Ипак, малолетник може у сваком тренутку опозвати своју сагласност писаним путем.¹²³

Поред тога што мора бити прилагођен личности малолетника односно његовим склоностима и навикама, тај план мора задовољити и друге критеријуме па је неопходно да се њиме не задире у најважнија малолетникова права. Тако, њиме се не сме повредити личност и достојанство малолетника нити на било који начин угрозити његово физичко или ментално здравље, него управо супротно – применом овог налога мора се утицати на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела. Након испуњене форме односно именовања лекара и утврђивања плана прелази се на практичну примену овог налога. У том смислу, изабрани лекар је дужан да о практичној примени налога редовно обавештава надлежни орган старатељства. Ти извештаји се подносе најмање једном месечно и на основу тих извештаја орган старатељства ће сачинити коначан извештај о спроведеном налогу и предати га правосудним органима који су и одредили његову примену.¹²⁴

Поред неких општих карактеристика везаних за поступак примене овог васпитног налога, треба рећи да је за његову примену потребно испуњење и неких специфичних услова везаних само за ову врсту налога. Тако се васпитни налог подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога може применити само ако постоје околности које указују да је код малолетника присутна зависност од конзумирања алкохолних пића или психоактивних супстанци. Да ли је малолетник зависник од ових супстанци – то ће показати налаз и мишљење лекара или подаци добијени од малолетника и његових родитеља или законских заступника. С тим у вези, намеће се још један услов који се тиче мотивације малолетног учиниоца да се подвргне одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности. Дакле, поред тога што је неопходна изричита сагласност малолетника, за примену овог налога цениће се и његова мотивација за спровођење налога. Такође, јако је важно да малолетнику буду доступне здравствене установе у којима ће се спровести налог. Те установе морају му бити доступне како у

¹²³ Примена алтернативних мера за малолетнике, <https://www.scribd.com/document/326498057/Vaspitni-nalozi>, 21.12.2024.

¹²⁴ *Ibid.*

организационом смислу (у смислу удаљености) тако и у функционалном смислу (на плану кадрова који су специјализовани и обучени за ефикасно спровођење овог налога).¹²⁵

Треба рећи да пошто је у питању васпитни налог медицинског карактера у чијој примени учествују само високо квалификована и образована лица као што су лекари, терапеути, педагози, психолози итд. – у практичној примени овог налога нема неких значајнијих проблема што говори о његовој ефикасности. Такође, поступак његове примене не захтева нека додатна улагања као код укључивања у рад хуманитарних организација и зато је овај поступак веома економичан.

Други васпитни налог медицинског карактера а уједно и последњи васпитни налог у систему ових мера јесте **укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту**. У нашој литератури има аутора који све васпитне налоге деле на медицинске и немедицинске, али ипак оваква подела је, условно речено, проста и ограничена и представљала би поделу васпитних налога у ужем смислу. С обзиром да је по садржини и карактеристикама овај васпитни налог веома сличан претходном – није неопходна његова детаљнија анализа. Ипак, овде ћемо указати на основну сврху овог васпитног налога и поступак његове примене у пракси, као и на неке специфичности које се тичу његовог изрицања.

Пре свега, што се тиче сврхе овог васпитног налога – поред опште сврхе свих васпитних налога овај налог има и своју специфичну сврху. Специфична сврха овог васпитног налога је да малолетном учиниоцу пружи помоћ и подршку у развоју адекватног понашања и правилног васпитања, као и да његовим родитељима или законским заступницима помогне у снажењу васпитне функције. Такође, њиме се омогућава да малолетник на објективан начин схвати значај свог дела и сагледа последице тог дела. На тај начин се у извесној мери постиже и едукативно дејство јер се малолетник учи да усвоји конструктивне начине у решавању неких основних проблема.¹²⁶

¹²⁵ Васпитни налози – алтернатива кривичним санкцијама према деци, <https://cnzd.rs/vaspitni-naloz-i-alternativa-krivicnim-sankcijama-prema-deci/>, 24.12.2024.

¹²⁶ Васпитни налози – алтернатива кривичним санкцијама према деци, <https://cnzd.rs/vaspitni-naloz-i-alternativa-krivicnim-sankcijama-prema-deci/>, 27.12.2024.

Дакле, овај васпитни налог у себи садржи терапијски и едукативни рад са малолетником и његовом породицом. У том смислу, за спровођење овог налога надлежне су специјализоване установе за лечење болести зависности, разна саветовалишта, центри за социјални рад, као и разне организације које се баве социо-едукативним радом и пружањем помоћи малолетницима. Конкретно, овај налог се спроводи тако што се усваја програм који укључује малолетникову реинтеграцију у друштвену средину и развијање социјалног понашања код њега, а након тога се пружа помоћ малолетнику да схвати значај и последице антисоцијалног понашања и криминалног деловања. Зато се у спровођењу овог налога пружа третман (било индивидуални или групни) у одређеној здравственој установи или саветовалишту. Из тог разлога али и због медицинског карактера овог налога (као и претходног) – о њиховој примени се може одлучивати тек након прибављања целокупне медицинске документације.¹²⁷

Што се тиче процедуре за одређивање овог васпитног налога као и поступка његове примене у пракси – он је готово идентичан као и код претходног налога. У сваком случају, приликом одређивања овог налога потребна је сагласност и мишљење малолетника, а такође, водиће се рачуна и о његовој личности, као и о његовим способностима, склоностима и навикама.

5. Криминалнополитички значај васпитних налога и диверзионих мера уопште

Када се говори о значају васпитних налога и диверзионих мера уопште, мора се напоменути да је њихов значај вишеструк са становишта кривичног права. Васпитни налози, пре свега, испољавају висок криминалнополитички значај. Шта то конкретно значи? Пре свега, поставља се питање шта се њима штити? У том смислу, може се рећи да се васпитним налозима штити истовремено и интерес малолетника и општи друштвени интерес. Заштита интереса малолетника као учиниоца кривичног дела и то кривичног дела из категорије лакше или средње тежине остварује се управо кроз примену васпитних налога јер се на тај начин избегава изрицање кривичне санкције том малолетнику. Када се утврди

¹²⁷ С. Бејатовић, (2024), 17.

да је малолетник учинио неко лакше кривично дело онда је и целисходније да се примени васпитни налог уместо малолетничке кривичне санкције. На исти начин се штити и општи друштвени интерес тако што се, сходно начелу економичности – за лакша кривична дела не покреће кривични поступак јер покретање поступка у том случају не би било целисходно. Дакле, законодавац уводи васпитне налоге како би на тај начин смањио трошкове које изискује кривични поступак што је и у државном (друштвеном) интересу. Поред интереса малолетника, овим мерама се штити и интерес жртве. Применом васпитних налога законодавац је обезбедио заштиту жртве као оштећеног и на тај начин је уважио и његове интересе. Његове интересе посебно штити први васпитни налог (поравнање са оштећеним).¹²⁸

На основу овога можемо закључити да васпитни налози имају бројне предности у односу на друге санкције и мере. Поред разлога економичности (не изискују трошкове процеса), ове мере омогућавају већу ефикасност судија и тужилаца јер се на тај начин врши растеређивање ових органа од непотребне судске процедуре. На тај начин се побољшава рад правосудног система уопште. Њиховом применом се штите интереси малолетника и њихових родитеља, усвојиоца или стараоца јер се избегава кажњавање малолетника и његова стигматизација која се јавља кроз судски поступак. Уколико би се водио кривични поступак према малолетницима – то би за последицу могло имати наметање етикете малолетнику као лопова, криминалца, делинквента итд. а то може имати озбиљне последице по његов правилан раст и развој. Зато и треба настојати да се избегне покретање и вођење кривичног поступка кад год је то могуће (нарочито према малолетним учиниоцима кривичних дела) сходно теорији етикетирања или стигматизације.¹²⁹

Ипак, без обзира на велики значај и бројне предности васпитних налога, треба рећи да они испољавају и одређене недостатке. Наиме, примена ових мера није могућа код тешких кривичних дела. Зато, уколико се утврди да је малолетник учинио неко тешко кривично дело (дело за које је прописана казна затвора преко 5 година) онда се не може применити васпитни налог, већ правосудном органу остаје на располагању само изрицање кривичне санкције. То је и логично јер тешка кривична дела захтевају строжије санкције и

¹²⁸ Љ. Радуловић, (2010а), 86-87.

¹²⁹ Т. Бугарски, *op. cit.* 97.

мере и строжије програме васпитања и преваспитања малолетних учинилаца таквих кривичних дела. Исто важи и за случај рецидивизма (повратништва) јер уколико се ради о малолетнику који више пута понови исто или слично кривично дело онда није оправдано одређивање васпитног налога, већ једино долази у обзир изрицање кривичне санкције.¹³⁰

О значају васпитних налога и диверзионих мера уопште може се говорити и уколико се обраде подаци о њиховом изрицању са становишта статистике. Тако, подаци о броју и врсти изречених васпитних налога у Србији варирају зависно од органа који складишти такве податке што значи да не постоје прецизни подаци о њиховом изрицању. Када говоримо о статистици уопште, морамо напоменути да подаци о извршеном криминалитету на територији Републике Србије нису у целини доступни. Познато је да се од података у статистичким евиденцијама очекује да покажу развој криминалитета у некој средини. Међутим, статистика наше државе у овој области није потпуно доступна а и они подаци који су доступни морају се узети са резервом јер је познато да се у статистичке евиденције уносе само процесуирана дела али не и она која спадају у тзв. тамну бројку криминалитета.¹³¹

Ово нарочито долази до изражаја код малолетних учинилаца кривичних дела који најчешће и чине лакша кривична дела од којих се многа не пријављују па самим тим и не уносе у званичне статистичке податке. Такође, постоје различити типови евиденција, нпр. евиденције полиције, евиденције тужилаштва, евиденције суда итд. што ствара додатну забуну. Зато је јако важно да све податке о изреченим васпитним налозима посматрамо са одређеном задршком. У суштини, треба рећи да одређене податке о васпитним налозима пружају Републички завод за статистику и Републички завод за социјалну заштиту.

Поред домаће, треба рећи да и инострана литература садржи одређена истраживања која показују да у највећем броју случајева малолетна лица испољавају криминално понашање али не континуирано, већ само као део процеса развоја и сазревања који је карактеристичан за њихов узраст. Тако, аутор Terrie E. Moffitt наводи податак да близу 85 процената малолетника спада у ону групу малолетних преступника који до своје 28. године спонтано одустаје од криминалног понашања, а само око 15 процената остају у криминалну зону односно у будућности настављају са вршењем кривичних дела. Само овај податак

¹³⁰ М. Ковачевић, (2013), 205.

¹³¹ Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, 52-53.

довољно говори о сложености проблема када је у питању обрада података о малолетним делинквентима.¹³² Ипак, и поред ових проблема може се рећи да је значај васпитних налога али и диверзионих мера уопште неспоран у данашњем малолетником кривичном правосуђу.

6. Опортунитет кривичног гоњења као облик диверзионог поступања

Као што смо напоменули у уводном делу рада – постоје два модела диверзионог поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела. Један модел подразумева примену диверзионих мера ради избегавања вођења кривичног поступка док се други модел ослања на примену начела опортунитета кривичног гоњења ради избегавања кривичног процесуирања малолетних учинилаца кривичних дела. Дакле, и један и други модел служе избегавању кривичног поступка према малолетницима. До сада смо говорили о диверзионим мерама и васпитним налозима као врсти диверзионих мера у нашем праву, а сада ћемо се позабавити и питањем опортунитета кривичног гоњења као облику диверзионог поступања.

Пре свега, треба рећи да јавни тужилац за малолетнике може покренути кривични поступак према малолетницима на основу начела легалитета или начела опортунитета. Опортунитет гоњења може бити без икаквих услова или са одређеним условима и то је тзв. условни или условљени опортунитет. Ти услови су да постоји пристанак малолетника и његових родитеља, усвојиоца или стараоца на примену васпитних налога и да постоји спремност малолетника да испуни један или више васпитних налога. О његовој спремности одлучује јавни тужилац за малолетнике који може да обави разговор са родитељем, усвојиоцем или стараоцем малолетника, али и са самим малолетником, а у одређеним случајевима може да затражи и мишљење органа старатељства. Такође, на предлог органа старатељства јавни тужилац за малолетнике може да упути малолетника у неку васпитну установу с тим што боравак у тој установи може трајати најдуже 30 дана.¹³³

¹³² T. E. Moffitt, „Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy“, *100 Psychological Review*, 4/1993, 675.

¹³³ М. Шкулић, (2011b), 501-502.

У сваком случају, јавни тужилац за малолетнике има дискрециону могућност да процени да ли је целисходно покретање поступка према малолетнику или није што обично зависи од пристанка малолетника и од његове спремности да испуни васпитни налог. Ако малолетник испуни васпитни налог – јавни тужилац за малолетнике доноси решење којим одбацује кривичну пријаву, а ако малолетник не испуни васпитни налог или га испуни само делимично – јавни тужилац за малолетнике може да поднесе захтев за покретање припремног поступка.¹³⁴

Примена васпитних налога долази до изражаја и приликом обустављања кривичног поступка према малолетницима. Као и приликом покретања где постоји условно покретање или условни опортунитет, тако и приликом обуставе постоји могућност условног обустављања кривичног поступка. Дакле, до примене васпитних налога може доћи приликом условног обустављања кривичног поступка када је поступак према малолетницима већ покренут и он је у току, али јавни тужилац за малолетнике одустаје од даљег вођења поступка под условом да малолетник испуни одређени васпитни налог. Да ли ће доћи до обуставе поступка – зависи од одлуке судије за малолетнике или већа за малолетнике. Пре коначне одлуке јавни тужилац за малолетнике подноси предлог о обустави поступка судији за малолетнике. Тај предлог се може поднети до краја припремног поступка и ако судија за малолетнике процени да је предлог основан – обуставиће покренути поступак. Међутим, ако судија за малолетнике сматра да је предлог неоснован – у том случају одлуку о обустави поступка донеће судско веће (у овом случају веће за малолетнике). Приликом одлучивања, веће није везано за предлог јавног тужиоца за малолетнике.¹³⁵

У сваком случају, поступак према малолетницима биће обустављен ако малолетник испуни васпитни налог, а ако малолетник не испуни васпитни налог или га испуни само делимично – судија за малолетнике о томе обавештава јавног тужиоца за малолетнике а јавни тужилац за малолетнике може у року од 8 дана да поднесе предлог да се малолетнику

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ С. Кнежевић, *Кривично процесно право – посебни део*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2019, 186-187.

изрекне кривична санкција, а може и да предложи суду обуставу поступка уколико не постоје законски услови за кривично гођење.¹³⁶

У сваком случају, да би дошло до примене начела опортунитета – потребно је да буду испуњена два услова: постојање доказа из којих произилази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело и да вођење кривичног поступка према малолетнику не би било целисходно (отуда се овај институт и назива условни или условљени опортунитет). Што се тиче првог услова – он је сасвим логичан јер уколико не постоје било какви докази (било стварни или правни) да је малолетник учинио кривично дело онда се не може ни покренути поступак. Постојање доказа утврђује (као и код пунолетних лица) јавни тужилац (у овом случају јавни тужилац за малолетнике). Он је дужан да на неформалан начин утврди да ли постоје докази да је одређени малолетник учинио кривично дело које му се ставља на терет кривичном пријавом. Уколико јавни тужилац за малолетнике утврди да нема довољно (или нема никаквих) доказа за покретање поступка – онда до његовог покретања неће ни доћи. Што се тиче другог услова – он подразумева да вођење кривичног поступка према малолетнику не би било целисходно. Процена целисходности врши се на основу процене кривичног дела и личности малолетника па тако покретање поступка према малолетнику неће бити оправдано уколико природа кривичног дела и околности под којима је дело учињено указују да је то нецелисходно. Такође, покретање поступка према малолетнику неће бити оправдано уколико ранији живот малолетника и његова лична својства указују да је то нецелисходно.¹³⁷

Иначе, треба рећи да наше позитивно право познаје институт условљеног опортунитета код пунолетних учинилаца од 2002. године док је код малолетних лица овај институт уведен 2006. доношењем ЗОМУКД-а. Данас је овај институт препознат у свим земљама које имају развијено кривично процесно право, али се он посебно користи у области малолетничког правосуђа. Условљени опортунитет се, као сложени диверзиони модел може дефинисати као консенсуална кривичнопроцесна форма којом се остварују циљеви ресторативне правде чиме се судови растерећују багателних кривичних дела и на тај начин постиже ефикасност њиховог рада. Применом условљеног опортунитета постиже

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ В. Д. Ђурђић, „Дискреционо гођење малолетних учинилаца кривичних дела“, *Теме*, 2/2011, 408.

се вишеструка корист: најпре, корист има јавни тужилац за малолетнике а посредством њега и читав систем малолетничког правосуђа који се растерећује багателних крвичних дела и непотребних судских трошкова. Поред тога, корист има и сам малолетник јер на овај начин избегава компликовану судску процедуру и све непријатности којима би био изложен за време поступка.¹³⁸

¹³⁸ М. Ђукић, *Консенсуалне форме одлучивања у кривичном процесу*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ, Косовска Митровица, 2024, 9-25.

ГЛАВА III

Оправданост употребе диверзионих мера са становишта међународног права

Међународни документи који се баве питањем диверзионих мера односно диверзионог поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела могу се поделити на документе ОУН, акте Савета Европе и акте ЕУ. Сви ови акти се у већој или мањој мери баве малолетницима који су у сукобу са законом и њихова основна сврха је да малолетне делинквенте скрену са пута малолетничке делинквенције или озбиљнијег криминалитета. Наравно, специфичан карактер у односу на све друге акте имају акти УН и зато ћемо им овде посветити највише пажње. То су: Конвенција о правима детета, Стандардна минимална правила за малолетничко кривично правосуђе (Пекиншка правила), Стандардна минимална правила за мере алтернативне институционалном третману (Токијска правила), Правила о заштити малолетника лишених слободе (Хаванска правила) и Смернице за превенцију малолетничке делинквенције (Ријадске смернице).¹³⁹

Међутим, пре него што се упустимо у анализу ових докумената, морамо се накратко осврнути и на документе Савета Европе односно ЕУ који су учинили велике напоре на пољу сузбијања малолетничке делинквенције. Тако, Савет Европе развија став да се у области сузбијања малолетничке делинквенције мора што више користити диверзионо поступање. У том смислу, ова организација током 1987. године усваја Препоруке о друштвеној реакцији на малолетничку делинквенцију у којима препоручује избегавање кривичног поступка и што ширу примену диверзионих мера. За примену диверзионих мера тражи се сагласност малолетника и сарадња његове породице. Овом препоруком, како каже Милица Ковачевић: „Савет Европе популарише оне диверзионе мере и поступке који подједнако воде рачуна и о интересу малолетника и о општем интересу, што указује на суштинску испреплетаност диверзионог модела и ресторативног концепта“.¹⁴⁰

¹³⁹ М. Ковачевић, *Међународни стандарди у области кривичних санкција и мера за малолетнике*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, 72.

¹⁴⁰ М. Ковачевић, „Диверзиони концепт поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела – општа разматрања и осврт на Србију“, *Правни записи*, 1/2015, 113.

Поред Препоруке о друштвеној реакцији на малолетничку делинквенцију, Савет Европе је донео још неке важне акте као што су Препорука о малолетним преступницима којима су изречене санкције и мере, Смернице Комитета министара Савета Европе о правосуђу по мери детета, Смернице за третман малолетника у оквиру малолетничког правосуђа (Бечке смернице) итд. Ипак, овде ћемо указати на најважније документе УН који су релевантни за ову област.

Иначе, треба рећи да је успостављању међународних стандарда у овој области претходила пракса преусмеравања кривичног поступка ка неформалним (вансудским) поступцима и то у оним државама у којима се јавио проблем пренатрпаности судова лакшим кривичним делима. Овај проблем је све више утицао на пренатрпаност правосудних органа па се зато јавила потреба да се на међународном плану успоставе међународни стандарди који би регулисали примену диверзионих мера према малолетним учиниоцима кривичних дела. Ови стандарди су утрли пут настанку и развоју диверзионих модела поступања те се захваљујући њима оправдава употреба диверзионих мера и са становишта међународног права.¹⁴¹

1. Конвенција о правима детета

Конвенција о правима детета је најважнији међународни документ који се односи на права детета и као такав ужива велики респект међу домаћим и страним правницима који се често позивају на ову конвенцију када говоре о правима детета. Ову конвенцију је усвојила Генерална скупштина УН 20. новембра 1989. године, док је наша држава (у то време СФРЈ) прихватила и ратификовала 18. децембра 1990. Њеним усвајањем наша држава је ушла у круг земаља које су стале у одбрану најважнијих права малолетника.¹⁴²

Конвенција о правима детета (даље: Конвенција) се састоји из 3 дела и 54 члана, али за област диверзионих мера од посебног је значаја чл. 40. који се односи на заштиту права малолетних лица током судског поступка. Пре свега, тај члан предвиђа неке процесне

¹⁴¹ М. Ђукић, *op. cit.* 26.

¹⁴² Конвенција о правима детета – 30 година од њеног усвајања, <https://zadecu.org/konvencija-o-pravima-deteta-30-godina-od-njenog-ustvajanja/>, 02.11.2024.

претпоставке које се тичу самог малолетника као што је претпоставка невиности па се тако каже да се ни за једно дете неће тврдити да је учинило кривично дело пре него што се то коначно не утврди. Затим се детету за које се тврди да је учинило неко кривично дело гарантују нека права као што су право на бесплатну правну и стручну помоћ, право на бесплатног преводиоца, право да активно учествује у поступку, право на приватност у свим фазама поступка итд. (чл. 40. ст. 1. и 2. тач. а и б).¹⁴³

Ипак, треба рећи да је за област диверзионих мера од посебног значаја ст. 3. тач. б овог члана који директно говори о диверзионим мерама и диверзионим поступањима. Конкретно, тај став гласи: „стране уговорнице ће настојати да подстичу стварање закона, поступака, органа и установа који се изричито односе на децу и баве децом за коју се тврди, која су оптужена или за коју је утврђено да су прекршила кривични закон, а посебно:“, а затим се у тачки б наставља: „доношење мера, кадгод је могуће и пожељно, за поступање са таквом децом, без прибегавања судском поступку, с тим да буду у потпуности поштована људска права и законска заштита“. На крају се у ст. 4. говори о врстама таквих мера па се каже: „биће стављен на располагање широк спектар мера, као што су брига, усмеравање, надзор; правна помоћ; условно кажњавање; прихват; образовање и програм стручне обуке и друге алтернативе институционалној бризи како би се обезбедило да се са децом поступа на начин који одговара њиховој добробити и који је сразмеран како околностима, тако и учињеном делу“.¹⁴⁴

Треба рећи да су за диверзионе мере од посебног значаја општи коментари Комитета за права детета и то нарочито Општи коментар бр. 10. У том коментару Комитет се залаже за промовисање и унапређење диверзионих мера те избегавање судског поступка. У параграфу 27 овог коментара Комитет даје неке основне смернице за примену диверзионих мера. Тако, помињу се 5 праваца како би требало користити диверзионе мере. Пре свега, 1. диверзионе мере треба користити само уз писани доказ да је дете учинило кривично дело које му се ставља на терет; 2. диверзионе мере треба користити само ако постоји писани пристајак детета на њихову примену (притом, тај пристајак мора бити дат без икакве присиле – на основу слободне воље детета); 3. диверзионе мере треба користити само у

¹⁴³ Конвенција о правима детета,

<https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>, 05.11.2024.

¹⁴⁴ *Ibid.*

оним случајевима који су тачно одређени и прописани законом; 4. одлука о примени неке диверзионе мере мора се донети уз консултацију детета те у том смислу детету се мора обезбедити правна и свака друга помоћ уколико има неких недоумица око саме примене и 5. након завршетка диверзионе мере мора се сачинити евиденција о њеној примени али то никако не може бити кривична евиденција па се дете према коме је примењена нека диверзиона мера не сматра осуђиваним.¹⁴⁵

2. Стандардна минимална правила за малолетничко кривично правосуђе (Пекиншка правила)

Стандардна минимална правила за малолетничко кривично правосуђе или тзв. Пекиншка правила су усвојена 29. новембра 1985. године од стране Генералне скупштине УН. Ова правила обухватају 6 делова и 30 правила од којих су за ову област најважнија правила 11, 17 и 18.¹⁴⁶ Овде ћемо укратко објаснити те делове који се односе на диверзионе мере односно диверзионо поступање.

Пре свега, треба рећи да Пекиншка правила, између осталог, обухватају правила која се односе на кривичне санкције и мере намењене малолетним учиниоцима кривичних дела. Тако се захтева одступање од редовног поступка. Истиче се да кад год је то могуће, размотриће се могућност да се случајеви малолетних преступника решавају без прибегавања формалном суђењу пред надлежним органима (правило 11.1), а надлежни органи као што су полиција, тужилаштво или други органи који се баве случајевима малолетника биће овлашћени да решавају те случајеве по свом нахођењу, без прибегавања формалним расправама (правило 11.2). То значи да ће они моћи да одлуче о одступању од редовног кривичног поступка у свакој фази поступка. Међутим, за свако одступање од редовног поступка потребна је сагласност малолетника или његових родитеља или старатеља (правило 11.3), а у циљу реализације оваквог начина решавања малолетничких

¹⁴⁵ В. Ранђеловић, „Кривичне санкције које се могу изрећи малолетницима у праву Републике Србије и међународни стандарди“, у: С. Ђорђевић (ур.), *Зборник радова „Усклађивање њравној сисѣма Србије са сѣандардима ЕУ“*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2018, 256.

¹⁴⁶ Ђ. Игњатовић, „Међународни извори права извршења кривичних санкција према малолетницима – документи Уједињених нација“, *Crimen*, 2/2018b, 202.

случајева – треба створити програме локалних заједница као што су привремени надзор и усмеравање, обештећење и накнада штете жртвама (правило 11.4). У коментару овог правила истиче се да се правилом 11.4 препоручује стварање реалних алтернатива за поступак малолетничког правосуђа у облику одступања које се заснива на ангажовању заједнице.¹⁴⁷

Пекиншка правила обухватају још нека правила која се односе на кажњавање малолетника и примену алтернативних мера према њима. У погледу кажњавања истиче се да ће ограничења личне слободе малолетника бити наметнута тек након пажљивог разматрања и биће сведена на минимум, док ће лишавање слободе бити наметнуто само ако је малолетик осуђен за озбиљан преступ који укључује насиље над другом особом или испољава упорност у чињењу других озбиљних преступа (правило 17.1). У погледу кажњавања предвиђена су још два правила па се тако каже да је забрањено изрицање смртне казне и физичко кажњавање малолетних лица (правила 17.2 и 17.3). Пекиншка правила предвиђају и читав низ различитих мера како би се избегао институционални смештај малолетних преступника. Такве мере обухватају налоге за старање, саветовање и надзор; условни отпуст; налоге за обављање друштвено корисног рада; новчане казне, накнаду штете и обештећење; налоге за друге врсте поступака; налоге за учешће у групном саветовању и сличним активностима; налоге који се односе на старатељство, социјалну средину или друге образовне оквире и друге релевантне налоге (правило 18.1). У коментару овог правила се појашњава да је свим овим мерама заједничко ослањање на заједницу и позив заједници на ефикасно спровођење алтернативних решења. На крају, додаје се да ће смештање малолетника у институцију бити решење које се примењује само као последња мера и то за најкраћи неопходан временски период.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Стандардна минимална правила Уједињених нација за малолетничко правосуђе (Пекиншка правила), <https://cpd.org.rs/wp/content/uploads/2017/11/Standardna-minimalna-pravila-Ujedinjenih-nacija-Pekinska-pravila.pdf>, 08.11.2024.

¹⁴⁸ *Ibid.*

3. Стандардна минимална правила за мере алтернативне институционалном третману (Токијска правила)

Стандардна минимална правила за мере алтернативне институционалном третману или тзв. Токијска правила су усвојена 14. децембра 1990. године од стране Генералне скупштине УН, само годину дана касније од усвајања Конвенције о правима детета. Оно што даје посебност овим правилима и што их чини специфичним у односу на друга правила јесте њихова тежња за постизањем и развијањем међународне сарадње у области примене диверзионих мера према малолетним делинквентима. Тај вид сарадње подразумева сарадњу земаља потписница на отклањању бирократских препрека и на стварању услова за примену алтернативних (диверзионих) мера према малолетним учиниоцима кривичних дела.¹⁴⁹ Иначе, Токијска правила обухватају 8 делова и 23 правила, а ми ћемо указати на она која се односе на диверзионе мере и диверзионо поступање.

Пре свега, Токијска правила у свом уводном делу констатују да су усвојена како би промовисала казнене мере које представљају алтернативу институционалним мерама. Такве мере се називају алтернативне казнене мере, а поред њих Токијска правила обухватају и предкривичне диверзионе програме за децу у сукобу са законом. Основни циљ увођења алтернативних (диверзионих) мера јесте смањење коришћења казне затвора али и рационализација кривичног законодавства, притом узимајући у обзир поштовање људских права, захтеве друштвене правде и потребе преступника за преваспитавањем (правило 1.5). Када је у питању обим мера алтернативних институционалном третману – Токијска правила истичу да систем кривичног законодавства сваке државе потписнице треба да обезбеди широк избор мера које се доносе пре суђења па до оних које се доносе после изрицања пресуде, али ипак број и врсту расположивих мера алтернативних институционалном третману треба одредити тако да доследно кажњавање и даље буде могуће (правило 2.3).¹⁵⁰

Иначе, Токијска правила обухватају читав низ мера алтернативних институционалном третману. То су: вербалне санкције као што су прекор, укор и опомена; условно пуштање на

¹⁴⁹ В. Сретеновић, „Положај малолетних преступника у међународној правној перспективи“, *Право – теорија и пракса*, 10-12/2017, 35-37.

¹⁵⁰ Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману (Токијска правила), <https://www.unicef.org/serbia/media/6901/file/Tokijska%20pravila.pdf>, 10.11.2024.

слободу; статусне казне; економске санкције и новчане казне; конфискација или експропријација; повраћај жртви или налог за надокнаду; укинута или одложена казна; условна осуда и судски надзор; налог за душтвено користан рад у заједници; слање у дисциплински центар; кућни притвор; било који други начин неинституционалног третмана и неке комбинације горе поменутих мера (правило 8.2). Приликом доношења пресуде судски орган власти треба да узме у обзир потребе преступника за преваспитањем, заштиту интереса друштва и интересе жртве, чије мишљење треба чути кад год то одговара ситуацији (правило 8.1). Када је у питању сам процес третмана, треба рећи да у оквиру дате мере алтернативне институционалном третману треба развити различите шеме као што су рад на случају, групна терапија, резиденцијални програми и посебан третман различитих категорија преступника, како би се што ефикасније удовољило потребама преступника (правило 13.1). Наравно, третман треба да спроводе стручњаци с одговарајућим квалификацијама и практичним искуством (правило 13.2). На крају, што се тиче трајања мера – трајање мере алтернативне институционалном третману не сме бити дуже од периода који је надлежни орган власти утврдио у складу са законом (правило 11.1). Међутим, може се предвидети одредба о скраћивању рока трајања мере алтернативне институционалном третману уколико је преступник на ову казнену меру повољно реаговао (правило 11.2).¹⁵¹

4. Правила о заштити малолетника лишених слободе (Хаванска правила)

Правила о заштити малолетника лишених слободе или тзв. Хаванска правила су усвојена 14. децембра 1990. године од стране Генералне скупштине УН, истог датума и исте године када су усвојена и Токијска правила. Овим правилима је, између осталог, регулисано да се лишење слободе малолетних учинилаца кривичних дела може вршити једино под оним условима који обезбеђују поштовање људских права и основних слобода малолетних лица (деце). Иначе, Хаванска правила садрже уводни текст, анекс и укупно 87 правила подељених у 5 области.¹⁵² Овде ћемо указати на најважнија правила која се односе на диверзионе мере.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² М. Милојевић, „Обезбеђење присуства малолетника у кривичном поступку“, *Гласник Адвокајске коморе Војводине*, 1-2/2018, 4-5.

Треба, међутим, додати да Хаванска правила не садрже нека значајнија правила која се односе на диверзионе мере и да су она сачињена тако да служе као допуна Пекиншким правилима. Једно од основних и можда најважнијих правила јесте да лишавање слободе малолетника треба да буде крајње средство, да се изриче у минималном трајању и да буде ограничено само на изузетне случајеве. Притом, трајање санкције треба да буде одређено од стране судске власти, са могућношћу ранијег отпуштања (правило 2).¹⁵³

Од мера и санкција које се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела Хаванска правила предвиђају једино дисциплинске мере. Тако се истиче да све дисциплинске мере и поступци треба да буду у функцији очувања интереса безбедности и сређеног заједничког живота и да буду конзистентни са очувањем урођеног достојанства малолетника и основног циља институционалног старања (правило 66). Све дисциплинске мере које представљају свирепу, нехуману или понижавајућу поступање биће строго забрањене укључујући телесне казне, затварање у мрачну ћелију, затворени простор или самицу и све друге казне које могу да угрозе физичко или ментално здравље дотичног малолетника (правило 67).¹⁵⁴

5. Смернице за превенцију малолетничке делинквенције (Ријадске смернице)

Смернице за превенцију малолетничке делинквенције или тзв. Ријадске смернице су као и Хаванска и Токијска правила усвојене 14. децембра 1990. од стране Генералне скупштине УН. Иако овај документ није обавезујући за државе чланице, од њих се ипак очекује да се придржавају ових смерница. У том смислу, од држава чланица се очекује да ангажују младе у одређеним активностима које могу позитивно да утичу на њихов развој, да развијају превентивне програме намењене младима, да избегавају кажњавање односно криминализацију младих итд. Иначе, овај документ чине уводни текст, анекс и 66 смерница подељених у 7 делова.¹⁵⁵

¹⁵³ Правила Уједињених нација о заштити малолетника лишених слободе, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Pravila-UNa-o-zastiti-maloletnika-lisenih-slobode.pdf>, 12.11.2024.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ Ђ. Игњатовић, (2018а), 63-64.

Логично је да превенција треба да има кључну улогу у области малолетничког правосуђа. Под превенцијом се подразумева примена мера и поступака чији је основни циљ да се предупреди извршење будућих кривичних дела. У том смислу, може се рећи да превенција служи као противтежа репресији. Међутим, превенција и репресија се налазе у одређеној вези јер иако је кривично право репресивног карактера – оно није само себи циљ него је у служби превенције. О томе говори и проф. др Зоран Стојановић који истиче да се ова два појма и етимолошки разликују јер док репресија значи сузбијање, превенција значи спречавање будућих дела.¹⁵⁶

У том смислу, овде ћемо указати на неке основне смернице које служе спречавању (превенцији) малолетничке делинквенције, а које се тичу и диверзионог поступања. Тако се истиче да је превенција малолетничке делинквенције кључни део превенције криминалитета у друштву (смерница 1). Од посебног је значаја смерница 5 у којој се експлицитно говори да треба избећи криминализацију и кажњавање детета, а таква политика и мере треба да укључе: стварање, пре свега, образовних могућности које одговарају различитим потребама младих; званично реаговање које је превасходно у општем интересу младе особе; обезбеђивање добробити, развоја, права и интереса свих младих итд. Дакле, Ријадске смернице говоре о томе да треба избегавати кажњавање (а тиме и кривични поступак) према малолетним учиниоцима кривичних дела и створити могућност за примену оних мера које не укључују кажњавање малолетника (посредно се, дакле, говори и о диверзионим мерама). Као и Хаванска правила, тако и Ријадске смернице истичу да смештај младих у институције треба да буде последња мера и да се примењује у што краћем периоду (смерница 46).¹⁵⁷

Поред Смерница за превенцију малолетничке делинквенције, у области малолетничког правосуђа развиле су се и Смернице за третман малолетника у оквиру малолетничког правосуђа (Бечке смернице) из 1997. У смерници 15 Бечких смерница истиче се да би требало развијати диверзионе моделе и друге алтернативе редовном кривичном поступку. У циљу превенције малолетничке делинквенције требало би усвојити читав низ

¹⁵⁶ З. Стојановић, „Превентивна функција кривичног права“, *Crimen*, 1/2011, 4.

¹⁵⁷ Смернице Уједињених нација за превенцију малолетничке делинквенције (Ријадске смернице), <https://cpd.org.rs/wp/content/uploads/2017/11/Smernice-ujedinjenih-nacija-za-previnciju-maloletnicke-delinkvencije-Rijadske-smernice.pdf>, 15.11.2024.

диверзних и других алтернативних и едукативних мера. У том смислу, истиче се значај механизма неформалног реаговања на малолетнички криминалитет.¹⁵⁸

Поред ових најзначајнијих докумената, треба додати и један веома важан документ који је битно утицао на нормативно уобличавање института условљеног опортунитета и других процесних механизма који служе избегавању кривичног поступка. У питању је Препорука бр. Р (87) 18 Комитета министара земљама чланицама у вези с поједностављењем кривичног правосуђа. Ова препорука је усвојена на 410. седници одржаној 17. септембра 1987. на нивоу заменика министара. Овај документ садржи низ различитих препорука ради поједностављења кривичног правосуђа. Тако су у уводном делу дате најважније препоруке:

- прибегавање начелу дискреционог гоњења;
- коришћење одређених мера које имају исти циљ као и дискреционо гоњење;
- коришћење вансудских поравнања као алтернативу суђењу;
- коришћење тзв. поједностављених поступака и
- поједностављивање уобичајених судских поступака.¹⁵⁹

Дакле, овај документ се односи на одређене опције којима се земљама чланицама препоручује, између осталог, и избегавање кривичног правосуђа. То се може постићи одустанком од кривичног гоњења или непредузимањем кривичног гоњења као процесних могућности које стоје на располагању јавном тужиоцу; затим, употребом различитих мера у кривичном поступку, употребом вансудских поравнања и других вансудских механизма, употребом поједностављених поступака итд. Дакле, у обзир долазе скраћени поступци, вансудска поравнања и друге поједностављене процедуре а овим методама треба прибегавати посебно код ситних прекршаја и лакших кривичних дела.

¹⁵⁸ В. Ранђеловић, *op. cit.* 258.

¹⁵⁹ Препорука бр. Р (87) 18 Комитета министара земљама чланицама у вези с поједностављењем кривичног правосуђа, http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2008_01/t01_0168.htm, 10.02.2025.

ГЛАВА IV

Диверزيونи модели поступања у компаративном (упоредном) законодавству

Диверزيونи модели поступања се као противтежа кривичном поступку користе и у компаративном (упоредном) законодавству. Тако, институт условљеног опортунитета се користи и у законодавствима наших комшијских земаља као што су БиХ, Република Српска, Црна Гора, Хрватска итд. Органи који примењују диверзионе мере у овим државама су идентични нашим органима, нпр. у БиХ ти органи се називају тужитељ за малољетнике и судија за малољетнике, у Републици Српској тужилац за малољетнике и судија за малољетнике, у Црној Гори државни тужилац за малољетнике, у Хрватској државни одвјетник итд. Дакле, диверزيونи модели поступања у овим државама су идентични нашем моделу односно подразумевају употребу алтернативних (диверзионих) мера према малолетним учиниоцима лакших кривичних дела. Зато ћемо у наставку рада покушати да објаснимо суштину диверзионих модела поступања у законодавствима наших комшијских земаља и појединих европских земаља.

Пре свега, може се рећи да су диверзионе мере универзални институт малолетничког правосуђа јер се примењују у многим државама које имају развијен правни систем, а њихов обим и структура варирају од државе до државе. Када су у питању државе у региону – искуства су различита, нпр. босанскохерцеговачко право регулише 6 диверзионих мера (одгојних препорука), хрватско право 8 диверзионих мера (обавеза), црногорско право 9 диверзионих мера (васпитних налога) итд. Дакле, видимо да су диверзионе мере јако популарно средство у сузбијању малолетничког криминалитетета. Њихова сврха је свуда идентична само што се за њих користе различити називи, нпр. у праву БиХ оне се називају одгојне препоруке, у праву Црне Горе (као и у нашем праву) васпитни налози, у праву Словеније упутства и забране итд. Поред држава у окружењу, диверзионе мере налазе јако упориште и широку примену у многим европским али и ваневропским државама. Зато ћемо у наставку рада настојати да објаснимо суштину диверзионих мера и начин њихове примене у пракси у компаративном законодавству.

1. Федерација Босне и Херцеговине

Положај малолетника у кривичном праву Босне и Херцеговине регулише посебан Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку из 2014. Њиме су на свеобухватан начин регулисана права, обавезе и одговорности малолетних учинилаца кривичних дела. Овај закон по први пут предвиђа примену диверзионих мера према малолетним учиниоцима кривичних дела те се његовим доношењем употпуњује положај ових лица у кривичном праву. На тај начин је малолетничко кривично право издвојено из кривичног права пунолетних лица па је тако настала самостална и независна целина која упућује на примену алтернативних односно диверзионих решења у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела.¹⁶⁰

Право БиХ предвиђа две врсте диверзионих мера које се могу применити према малолетним учиниоцима кривичних дела: полицијско упозорење и одгојне препоруке. Ове мере, као што је речено, регулише Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.¹⁶¹ Занимљиво је, међутим, да диверзионе мере према малолетницима регулише и Кривични закон Босне и Херцеговине који уместо одгојних препорука користи назив „васпитне препоруке“.¹⁶²

Полицијско упозорење би могли дефинисати као неформалну меру чијом се применом постиже избегавање кривичног поступка и којом овлашћено службено лице упућује социјално-етички прекор малолетнику чиме указује на штетност и недопустивост његовог понашања, а уједно га упозорава на могућност вођења кривичног поступка и изрицања кривичне санкције уколико понови кривично дело.¹⁶³ Из саме дефиниције полицијског упозорења можемо закључити који је његов основни циљ – избегавање кривичног поступка. Притом, полицијско упозорење изриче овлашћена службена особа уз одобрење тужиоца и

¹⁶⁰ Д. Јовашевић, „Карактеристике малолетничког кривичног права у Федерацији Босне и Херцеговине“, *НБП. Наука, безбедносћ, полиција*, 2/2015, 107-108.

¹⁶¹ Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку – Закон о малолетницима ФБиХ, „Сл. новине ФБиХ“, бр. 7/2014 и 74/2020.

¹⁶² Упор. Кривични закон Босне и Херцеговине, „Сл. гласник БиХ“, бр. 3/2003, 32/2003 – испр., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 и 47/2023.

¹⁶³ В. Гурда, Д. Хусић, „Полицијско упозорење – нова алтернативна мјера у малолетничком кривичном праву у Босни и Херцеговини“, *Зборник радова Правној факултету у Тузли*, 1/2015, 54.

то за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до 3 године.¹⁶⁴ Да би се могло изрећи полицијско упозорење, законодавац предвиђа одређене услове, нпр. да малолетник признаје кривично дело, да је његово признање слободно и добровољно, да постоји довољно доказа да је он учинио кривично дело и да према њему није раније изрицано полицијско упозорење нити је примењена одгојна препорука (ст. 2.). Јако је важно што евиденција изречених полицијских упозорења нема карактер казнене евиденције (ст. 5.).¹⁶⁵

Поред полицијског упозорења, малолетнику се могу изрећи и одгојне препоруке као диверзионе мере. Законодавац у чл. 12. који се односи на значење израза под тачком р) дефинише одгојне препоруке и каже да оне представљају облик алтернативних мера које тужиоци или судије на основу принципа опортунитета примењују према малолетном учиниоцу кривичног дела вршећи тако скретање (диверзију) са уобичајеног кривичног поступка. Оне се могу изрећи за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до 3 године а услови за њихово изрицање су исти као код полицијског упозорења. Сврха одгојних препорука је истоветна са сврхом наших васпитних налога – да се не покреће кривични поступак према малолетнику и да се утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела (чл. 25.).¹⁶⁶ На овај начин се још једном потврђује да су одгојне препоруке, као и полицијско упозорење мере диверзионог карактера и да служе избегавању кривичног поступка према малолетницима.

Иначе, законодавац разликује 6 одгојних препорука а све оне се могу поделити у 3 групе с обзиром на природу и садржину. У прву групу спадају оне које регулишу однос малолетника и оштећеног (то су лично извињење оштећеном и надокнада штете оштећеном), у другу групу спадају оне које се односе на школовање или рад малолетника (то су редовно похађање школе или редовно одлажење на посао и укључивање у рад, без надокнаде, у хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја) и трећу групу чине препоруке третманске природе у које спадају лечење у одговарајућој здравственој установи и укључивање у појединачни или групни третман

¹⁶⁴ Закон о малолетницима ФБиХ, чл. 23. ст. 3. и 1.

¹⁶⁵ Закон о малолетницима ФБиХ.

¹⁶⁶ *Ibid.*

одгојних, образовних, психолошких и других саветовалишта. Треба додати да су одгојне препоруке краткотрајне мере које могу трајати најдуже годину дана.¹⁶⁷

2. Република Српска

И у ентитету Федерације БиХ – Републици Српској диверзионе мере регулише посебан Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку из 2010. године а који се примењује од 1. јануара 2011. Једна од најважнијих новина овог закона јесте увођење алтернативних односно диверзионих мера према малолетним учиниоцима кривичних дела. То су полицијско упозорење и васпитне препоруке. Као и на нивоу Федерације тако и у ентитету Републици Српској уведена је посебна мера упозорења која се зове полицијско упозорење. Њеним увођењем оснажила је и улога полиције односно полицијских органа у кривичном поступку према малолетницима. Разлог за њено увођење је и чињеница да први контакт са малолетником као учиниоцем кривичног дела остварују припадници полиције и у том смислу полицијски службеници морају имати посебна знања и искуства односно морају бити оспособљени за поступање према малолетницима.¹⁶⁸ Иначе, полицијско упозорење у праву Републике Српске је идентично са полицијским упозорењем у праву Федерације БиХ (у погледу органа који га изриче, услова за његово изрицање и кривичних дела за која се може изрећи) тако да овде неће бити предмет посебне пажње.

Када говоримо о препорукама, можемо рећи да су и оне готово идентичне са правом БиХ само што се овде користи префикс „васпитне“ а не „одгојне“. Идентичне су и по називу и структури јер и овде законодавац предвиђа 6 васпитних препорука (као што постоји и 6 одгојних препорука у праву БиХ) и оне су по називу исте тако да није потребна нека детаљнија анализа. Идентичне су и по трајању јер обе могу трајати најдуже једну годину. Међутим, оно што их разликује јесте тежина дела јер се васпитне препоруке могу

¹⁶⁷ В. Гурда, „Одгојне препоруке као алтернатива кривичном поступку према малолетницима и њихова примјена у пракси“, *Анали Правној факултету у Зеници*, 8/2011, 186.

¹⁶⁸ Љ. Митровић, Н. Грбић Павловић, „Алтернативна мјера полицијско упозорење према малолетницима у Републици Српској (2020-2024)“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и њужилаца Републике Српске*, 15/2024, 408-409.

применити за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до 5 година (за разлику од одгојних препорука где је граница до 3 године) – чл. 24. ст. 1.¹⁶⁹

Сврха васпитних препорука је прецизно одређена и она је идентична са нашим правом – да се не покреће кривични поступак према малолетнику и да се утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела (чл. 25.). Притом, да би дошло до примене васпитних препорука – потребно је да буду испуњени одређени услови: да малолетник признаје кривично дело, да је признање дато слободно и добровољно, да постоји довољно доказа да је малолетник учинио кривично дело, да малолетник у писаној форми изражава спремност за помирење са оштећеним, да малолетник у писаној форми да пристаје за примену васпитне препоруке и да такав пристаје да оштећени у случајевима када је то неопходно (чл. 24. ст. 2.). Дакле, овде се тражи шири спектар услова од нашег права где постоје само 2 услова за примену васпитних налога – 1 субјективни и 1 објективни. Када су у питању органи надлежни за изрицање васпитних препорука, они су идентични са нашим органима – тужилац за малолетнике и судија за малолетнике (чл. 27. ст. 1.). На крају, тужилаштва и судови воде евиденцију о изреченим васпитним препорукама, али та евиденција нема карактер казнене евиденције (чл. 28.).¹⁷⁰

Притом, као и у нашем праву – законодавац предвиђа могућност примене условљеног опортунитета кривичног гоњења према малолетницима. Ради се о условном покретању кривичног поступка када тужилац за малолетнике сматра да није целисходно покретање поступка према малолетнику, али ту своју одлуку условљава применом неке васпитне препоруке. Та одлука има карактер наредбе и она садржи пристаје малолетника да испуни васпитну препоруку. Уколико малолетник испуни препоруку, онда тужилац доноси наредбу о непокретању припремног поступка према малолетнику.¹⁷¹

¹⁶⁹ Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку – Закон о малолетницима РС, „Сл. гласник РС“, бр. 13/2010, 61/2013 и 68/2020.

¹⁷⁰ Закон о малолетницима РС.

¹⁷¹ Б. Планинчић, „Начело опортунитета у поступку према малолетницима“, *Годишњак Сјуденаја Правној факултету у Источној Сарајеву*, 1/2013, 97.

3. Црна Гора

И у праву Црне Горе користе се диверзионе мере према малолетним учиниоцима кривичних дела. Кривичноправни положај малолетника у Црној Гори регулише Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку. Овај закон за диверзионе мере користи назив „алтернативне мјере“ у које сврстава опомену и васпитне налоге. Дакле, за прву врсту диверзионих мера законодавац користи назив „опомена“ уместо упозорење (као што је случај у БиХ) док за другу врсту мера користи идентичан назив као и у нашем праву – васпитни налози.

Опомена се може изрећи односно одредити малолетном учиниоцу кривичног дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до 3 године и њу изриче државни тужилац за малолетнике односно овлашћени полицијски службеник (тзв. полицајац за малолетнике) уз одобрење државног тужиоца. Услови за њено изрицање су да постоје докази из којих произилази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело, да постоји пристанак малолетника на изрицање ове мере и да малолетнику није раније изрицан васпитни налог или кривична санкција.¹⁷²

Када су у питању васпитни налози, они су у малолетничко кривично правосуђе Црне Горе први пут уведени изменама Кривичног законика Црне Горе из 2006. године и од тада се ове мере користе као алтернатива кривичним санкцијама према малолетницима. Њиховим увођењем је и Црна Гора стала у круг земаља које су прихватиле диверзиону модел поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела. То значи да и овде васпитни налози не спадају у кривичне санкције, већ се могу дефинисати као парасанкције којима се избегава компликована судска процедура.¹⁷³ Васпитни налози у црногорском праву су по својој суштини и карактеристикама врло блиски налозима у нашем праву и зато ћемо овде указати на неке основне разлике у односу на наше право.

¹⁷² Д. (Дарко) Радуловић, Д. (Дијана) Радуловић, „Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дјела у малолетничком кривичном законодавству Црне Горе“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске*, 15/2024, 154.

¹⁷³ Н. Терзић, „Васпитни налог као алтернативна мера према малолетницима“, у: Ј. Петровић (ур.), Г. Јованић (ур.), *Зборник радова „Унапређење квалитета животног окружења и младих“*, Центар модерних знања (Бања Лука) и Ресурсни центар за специјалну едукацију (Београд), Бања Лука, 2021, 574-575.

Прва и основна разлика између васпитних налога у нашем и црногорском праву је та што се васпитни налози у црногорском праву могу изрећи за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до 10 година (чл. 11. ст. 1.). Дакле, овде законодавац проширује могућност примене васпитних налога јер повећава опсег кривичних дела на која се могу применити па тако овде васпитни налози обухватају кривична дела до 10 година (за разлику од нашег права где је максимум 5 година). Разлика се тиче и органа који их може изрећи јер овде васпитне налоге изриче искључиво надлежни државни тужилац за малолетнике (чл. 11. ст. 2.) за разлику од нашег права где могућност изрицања васпитних налога има и судија за малолетнике или веће за малолетнике. Постоји разлика и у структури јер црногорско право познаје 9 васпитних налога док наше право регулише 5 васпитних налога. Поред 5 истоветних налога, црногорско право познаје још 4 налога које не познаје наше право. То су: укључивање у одређене спортске активности; плаћање новчаног износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе; похађање курсева за стручно оспособљавање или припрема и полагање испита и уздржавање од посећивања одређеног места или контакта са одређеним лицима (чл. 12.). Међутим, и поред бројних разлика постоји и сличност на плану трајања јер васпитни налози у црногорском праву могу трајати најдуже 6 месеци (чл. 13. ст. 2.) што се поклапа са нашим правом.¹⁷⁴

4. Република Северна Македонија

Кривичноправни положај малолетника у Републици Северној Македонији регулише посебан Закон за правда за децата – Закон о правди за децу или Закон за малолетничку правду. Овај закон предвиђа алтернативне (диверзионе) мере и за млађе и за старије малолетне учиниоце кривичних дела. Пре свега, санкције утврђене овим законом не могу се применити на дете које у време извршења кривичног дела није навршило 14 година (чл. 20.). У том смислу, законодавац за свако дете које долази у сукоб са законом користи назив угрожено дете или дете у ризику. Дете у ризику је свако дете које је навршило 7 а није навршило 18 година са физичким или менталним сметњама у развоју, које је жртва насиља, васпитног или социјалног занемаривања, које је у таквом стању да је тешко или немогуће

¹⁷⁴ Закон о поступању према малољетницима у кривичном поступку, „Службени лист Црне Горе“, бр. 064/11 од 29.12.2011, 001/18 од 04.01.2018.

остварити васпитну функцију родитеља односно старатеља, а које није укључено у систем образовања и васпитања и које се бави просјачењем, проституцијом итд. као и дете које користи дрогу, алкохол или друге психоактивне супстанце и које због тога може доћи у сукоб са законом (чл. 19.). Притом, разликују се дете у ризику до 14 година и дете у ризику од 14 до 18 година. Против детета у ризику до 14 година и детета у ризику старијег од 14 година примењују се законом предвиђене мере помоћи и заштите (чл. 21.). Мере помоћи и заштите су мере утврђене законом у области образовне, здравствене, социјалне, породичне и других облика заштите малолетних лица (чл. 23.).¹⁷⁵

Увођењем мера помоћи и заштите Македонија је стала у круг земаља које прихватају идеје ресторативне правде. Може се рећи да су оне по својој природи и садржини истоветне са нашим васпитним налозима. Дакле, то су законом предвиђене мере које се састоје у одузимању или ограничавању права и слобода малолетника који је учинио кривично дело за које је прописана казна затвора до 3 године или прекршај. Ове мере изриче судија за малолетнике или веће за малолетнике, али могу их изрећи и други органи као што су јавни тужилац, центар за социјални рад или установа за извршење санкција за малолетнике. Занимљиво је да се мере помоћи и заштите могу применити према детету у ризику али и према члану његове породице или његовом стараоцу. Њима ће ове мере бити изречене уколико су занемарили или злоупотребили своја права и дужности над малолетником.¹⁷⁶

Поред мера помоћи и заштите Закон за малолетничку правду у глави шестој регулише и алтернативне мере које се примењују према старијим малолетницима. Тако, закон каже да се малолетнику старијем од 16 година за учињено кривично дело могу изрећи 3 алтернативне мере: условна осуда са заштитним надзором, условна обуздава кривичног поступка и друштвено користан рад (чл. 60. ст. 1.). Сврха ових алтернативних мера је да се избегне кажњавање старијег малолетника и да се утиче на његово васпитање и правилан развој личности уколико се може очекивати да је упозорење уз претњу казном довољно за постизање тог циља (чл. 61.). Иначе, ове алтернативне мере суд може изрећи само ако постоји изричита и слободна воља малолетника (чл. 62. ст. 1.).¹⁷⁷

¹⁷⁵ Закон за правда за децата – Закон о малолетницима РСМ, „Службен весник на РМ“ бр. 148/13, и „Службен весник на РСМ“ бр. 152/19 и бр. 275/12.

¹⁷⁶ Д. Јовашевић, (2008), 84-86.

¹⁷⁷ Закон о малолетницима РСМ.

Тако, условна осуда са заштитним надзором се може изрећи за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до 3 године (чл. 62. ст. 2.). Притом, време проверавања се одређује на период од 1 до 3 године (ст. 4.). Заштитни надзор обухвата једну или више обавеза из чл. 44. овог закона, нпр. да се извини оштећеном, да надокнади штету, да редовно похађа наставу итд. (ст. 5.). Помоћ у испуњавању ових обавеза пружа центар за социјални рад (ст. 6.). Суд ће опозвати условну осуду уколико малолетник редовно не испуњава обавезе или уколико у времену проверавања учини кривично дело за које је прописана казна затвора тежа од 3 године (ст. 7.). Поред условне осуде, суд може одлучити да условно обустави кривични поступак према малолетнику старијем од 16 година који је учинио кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до 5 година ако је малолетник изразио кајање због учињеног дела, ако је надокнадио штету или отклонио последице тог дела и ако се помирио са оштећеним – под условом да у року од 2 године не учини ново кривично дело (чл. 63.). Коначно, суд може малолетнику старијем од 16 година изрећи меру друштвено корисног рада за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до 3 године с тим што друштвено корисан рад може да траје од 5 до 100 часова. Надзор над испуњавањем радних обавеза врши центар за социјални рад који је дужан да повремено (а најмање једном месечно) обавештава суд о извршењу мере. Ако малолетник не испуњава радне обавезе – суд ће ову меру заменити мером упућивања у дечији центар или мером појачаног надзора (чл. 64.).¹⁷⁸

5. Република Хрватска

Као и све остале државе тако и Република Хрватска користи посебан закон за малолетне учиниоце кривичних дела. Заправо, може се рећи да је само Словенија остала једина држава бивше Југославије која кривичноправни положај малолетника није регулисала посебним законом. У Хрватској то није случај него се на ову категорију лица примењује посебан закон – Закон о судовима за младеж. Овај закон регулише диверзионе мере и диверзионо поступање према малолетним учиниоцима кривичних дела. Зато ћемо овде укратко објаснити структуру диверзионих мера у Хрватској.

¹⁷⁸ *Ibid.*

Најпре, треба рећи да је у кривичном поступку према малолетнику овлашћени тужилац државни одвјетник (чл. 50. ст. 1.). Државни одвјетник може одлучити да за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до 5 година нема основа за вођење кривичног поступка иако постоји основана сумња да је малолетник учинио кривично дело ако сматра да не би било целисходно вођење кривичног поступка према малолетнику с обзиром на нарав кривичног дела и околности под којима је дело учињено, ранији живот малолетника и његова лична својства (чл. 71. ст. 1.). Дакле, овде уочавамо опортунитет кривичног гоњења као облик диверзионог поступања што нам говори да хрватски диверзиони модел умногоме подсећа на наше право. Своју одлуку државни одвјетник може али не мора да услови спремношћу малолетника да испуни одређене обавезе. Те обавезе веома подсећају на обавезе које произилазе из наших васпитних налога. Оне могу да укључе обавезу малолетника: да се извини оштећеном; да у оквиру сопствених могућности надокнади штету коју је проузроковао; да се укључи у поступак посредовања кроз вансудску нагодбу; да се укључи у рад хуманитарних организација или у послове комуналног или еколошког садржаја; да се подвргне поступку одвикавања од дроге или других супстанци; да се укључи у појединачни или групни психосоцијални третман у саветовалишту за младе; да се ради провере знања саобраћајних прописа упуту у надлежну установу за оспособљавање возача и друге обавезе које су примерене учињеном кривичном делу и личним и породичним приликама малолетника (чл. 72. ст. 1.). Из назива сваког појединог налога односно обавезе можемо закључити да су они веома слични нашим васпитним налозима. Наравно, уколико малолетник испуни обавезе – државни одвјетник доноси коначну одлуку о непокретању кривичног поступка према малолетнику (чл. 72. ст. 2.).¹⁷⁹

На основу овога можемо закључити да је диверзиони модел поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела у Хрватској веома сличан нашем праву. Та сличност се огледа у чињеници да и хрватски модел поступања (као и наш) подразумева избегавање кривичног поступка према малолетницима кроз примену института условљеног опортунитета и спремност малолетника да испуни одређене обавезе.

¹⁷⁹ Закон о судовима за младеж, „Народне новине Републике Хрватске“, бр. 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19.

6. Одлике диверзионих модела у појединим европским земљама

Поред држава у окружењу диверзионе моделе према малолетним учиниоцима кривичних дела познају и многа европска законодавства. Када су у питању државе ЕУ – две водеће европске земље Француска и Немачка у свом кривичноправном систему познају разне алтернативне санкције и мере. Француско кривично законодавство предвиђа да малолетнику који је навршио 10 година суд за малолетнике може да изрекне одређене алтернативне васпитне санкције, нпр. одузимање предмета, похађање курсева грађанског васпитања, као и одређене врсте забрана. Те забране могу бити различите, али се најчешће састоје у забрани приближавања оштећеном, забрани дружења са својим саучесником у кривичном делу итд. Те забране највише подсећају на наше васпитне налоге с тим што оне могу трајати најдуже годину дана док наши васпитни налози не могу трајати дуже од 6 месеци. Уколико малолетник прекрши одређену забрану, онда му суд за малолетнике изриче неку санкцију заводског типа. Дакле, њихова основна сврха јесте избегавање кривичног поступка. И у Немачкој постоји неколико процесних могућности које се користе за скретање кривичног поступка. Нпр. државни тужилац може да одустане од покретања поступка према малолетнику у 3 ситуације: ако тече извршење неке васпитне мере која је изречена за неко раније учињено дело; ако се ради о неком лакшем кривичном делу или ако државни тужилац предложи судији за малолетнике да малолетника само опомене или да му изрекне одређени налог а то може бити нека дисциплинска мера. Међутим, ако је поступак према малолетнику већ покренут, онда судија за малолетнике може да га обустави ако малолетник у року од 6 месеци поступи по одређеном налогу и ако малолетник испуни налог – кривични поступак се обуставља.¹⁸⁰ Притом, постоји један занимљив податак да је на овај начин, дакле, применом диверзионог поступања 2006. године у Немачкој решено скоро 70% случајева малолетних преступника.¹⁸¹

Слично као у Немачкој, диверзионе мере се примењују и у Аустрији. У оквиру диверзионих мера спадају одређене ресторативне мере и медијација. Диверзионе мере се примењују од стране суда и то најчешће пре почетка судског поступка како би се избегло

¹⁸⁰ Д. Јовашевић, „Положај малолетника у новом кривичном праву Републике Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, 3/2008, 483-484.

¹⁸¹ Вид. J. Junger-Tas, F. Dunkel, *Reforming Juvenile Justice*, Springer, New York, 2009, 154.

његово покретање. Услови за примену диверзионих мера у аустријском праву су да се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до 5 година, да малолетник не негира извршење кривичног дела и да постоји довољно доказа да је он учинилац кривичног дела. У том смислу, може се рећи да су услови за примену диверзионих мера у аустријском праву веома слични са нашим правом.¹⁸²

Од осталих европских земаља треба поменути и Шкотску која има развијен систем реаговања на криминалитет малолетника. Пре реформе у области малолетничког правосуђа за најтежа кривична дела која би починили малолетници судили су исти судови као за пунолетна лица док су лакша кривична дела судили судови за малолетнике. Ипак, увођењем реформи у области социјалне заштите усвојен је став да се малолетнички криминалитет не може сузбити путем судског поступка па се решавање судским путем треба максимално избегавати. Уместо правосудних органа треба да делују органи састављени од људи из локалне заједнице из које потиче малолетник. Они се састају на заседању које би требало да траје између 45 и 60 минута а на крају се доноси одлука која треба да буде разумљива детету. Овакав систем се назива *Children's Hearings*.¹⁸³

Развијен систем диверзионих мера поседује и Норвешка. Ова држава (као и остале нордијске државе) велику пажњу посвећује малолетницима и зато у свом кривичном миљеу има широк спектар различитих санција и мера зависно од тога да ли су малолетници учинили лакша или тежа кривична дела. У случају тежих дела примењују се ресторативне санкције за малолетнике које укључују различите обавезе, нпр. обавезно похађање школе, обавезно лечење болести зависности, забрана излажења у касним вечерњим сатима итд. Ове мере су веома ригорозне јер у случају неиспуњења дате обавезе малолетнику се може изрећи и затварање. Када су у питању лакша кривична дела онда се примењују мере помоћи и подршке, а најчешће се користи мера надзора над малолетником. Ова мера се спроводи тако што малолетник најчешће једном месечно обилази службу за медијацију и ресторативну правду и зато се ова мера сматра знатно блажом у односу на претходне. Дакле, може се рећи да Норвежани имају две врсте реакција за малолетнички криминалитет а то су: кажњавање

¹⁸² М. Ковачевић, „Диверзионо поступање према малолетним учиниоцима кривичних дела у упоредном праву“, *Социјална мисао*, 1/2019, 26.

¹⁸³ М. Ковачевић, Д. Васиљевић Продановић, „Диверзиони механизми поступања према малолетницима у Шкотској – могућности за примену одређених искустава у Србији“, *Сйрани йравни живой*, 2/2020, 114-116.

младих и праћење младих и ове нове методе реаговања на малолетничко преступништво Норвешка је увела 2014. године. Током досадашње примене ових мера показало се да је норвешки систем веома ефикасан у сузбијању малолетничке делинквенције и зато се многе државе могу угледати управо на овај систем кривичноправног реаговања.¹⁸⁴

7. Одлике диверзионих модела у САД-у и Канади

Поред европских – диверзионе моделе у области малолетничког правосуђа користе и неке ваневропске земље. Од ваневропских држава издвојићемо две чија законодавства обухватају диверзионо поступање према малолетницима – САД и Канада. Тако, САД које се, иначе, сматрају колевком диверзионих мера користе различите мере и програме диверзионе садржине. Међутим, због великог броја држава у САД-у је изражен правни партикуларизам јер свака федерална држава користи диверзионе програме независно од друге државе. Нпр. у држави Колорадо примењују се диверзиони програми и то пре вођења кривичног поступка према малолетнику, након вођења формалне расправе или након завршетка поступка. Такође, у држави Охајо примењују се диверзиони програми који укључују судове за малолетнике у чији састав улазе сами малолетници. У сваком случају, диверзиони програми могу обухватити: програм у оквиру јавних служби, третман који укључује одвикавање од алкохолних пића или опојних дрога, саветовање, оспособљавање за одређено занимање итд.¹⁸⁵

САД познају и одређене диверзионе мере које по својој суштини и карактеристикама одговарају нашим васпитним налозима. У складу са тим, може се рећи да у САД-у постоје различите врсте васпитних налога који се разликују од државе до државе – зависно од стопе малолетничког криминалитета у одређеној држави. Развијен систем васпитних налога познаје један град у држави Калифорнија а то је *Fairfield*. У свом кривичноправном систему он садржи различите врсте васпитних налога од којих су најважнији: извињење оштећеном односно жртви кривичног дела (с тим што се извињење обично упућује у писаној форми),

¹⁸⁴ М. Holmboe, „Norwegian Youth Punishment-Opportunity or Trap?“, *5 Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, 1/2017, 38 и даље.

¹⁸⁵ И. Јоксић, „Специфичности диверзионих програма у Сједињеним америчким државама“, *Сјрани љравни живой*, 1/2010, 169-174.

укључивање у разне корективне програме (било индивидуалне или групне), укључивање у појединачна или групна саветовања у одређеним установама, као и наметање малолетнику различитих типова обавеза зависно од врсте односно степена тежине учињеног кривичног дела. Последице у случају неиспуњења ових налога су сличне нашим налозима и оне се састоје у томе што се кривични поступак наставља или уколико поступак није ни покренут, онда се малолетник упућује на суд за малолетнике.¹⁸⁶

Са друге стране, позитивно право Канаде обухвата две врсте диверзионих мера: вансудске мере (*Extrajudicial Measures*) и вансудске санкције (*Extrajudicial Sanctions*). У вансудске мере спадају: упозорење, опомена и упутства. Ове мере изриче овлашћени полицијски службеник пре покретања кривичног поступка према малолетнику уколико сматра да је довољно да тог малолетника само упозори односно опомене. Са друге стране, вансудске санкције се примењују искључиво у случају извршења тежих кривичних дела услед чега не би било оправдано изрећи вансудску меру. Међутим, законодавац не дефинише врсте нити садржину ових санкција, већ то оставља федералним јединицама (провинцијама) да саме учине. Ипак, закон прецизно одређује време њиховог трајања па тако вансудске санкције не могу трајати дуже од 3 месеца. У сваком случају, када канадске провинције састављају садржину ових санкција – оне морају да се воде идејом да оне не садрже строжије обавезе од оних које би евентуално биле изречене малолетнику након спроведеног судског поступка. Дакле, важно је да вансудске санкције не буду строжијег карактера него малолетничке кривичне санкције.¹⁸⁷

Важно је напоменути да вансудске санкције не могу бити примењене према малолетном учиниоцу кривичног дела без његове изричите сагласности. Дакле, уколико малолетник сматра да ће своје интересе боље заступати у судском поступку онда му ове санкције не могу бити изречене. У сваком случају, закон (као што је напоменуто) не садржи прецизну садржину ових санкција већ то препушта провинцијама. Провинције су дужне да саставе програме за њихово спровођење па се у том смислу може поменути Програм за спровођење вансудских санкција канадске провинције Алберта. Тај Програм предвиђа широк спектар вансудских санкција уз упутство о начину њихове примене у пракси. Тако

¹⁸⁶ *Ibid*, 176-177.

¹⁸⁷ А. Батрићевић, „Вансудске мере и вансудске санкције у малолетничком кривичном праву Канаде“, *Сјрани љрани живој*, 2/2015, 176-181.

нпр. предвиђена је примена вансудске санкције која обухвата надзор над малолетним учиниоцем од стране овлашћеног службеног лица. Поред надзора, постоје и многе друге мере које по свом карактеру и садржини одговарају моделу диверзионих мера. Неке од њих су нпр. налог малолетнику да се извини оштећеном лицу или да у његову корист обави неки рад, налог да обави неки друштвено користан рад или да донира одређени износ новца некој добротворној организацији, налог да учествује у неким активностима културног или духовног типа итд. Поред провинције Алберта – занимљиву садржину вансудских санкција предвиђа и провинција Јукон. Наиме, он је усвојио један акт који нема снагу закона нити подзаконског акта, већ је то један неформални акт који се сликовито назива „Сто десет начина да се поправи штета“. То је правно необавезујућ списак обавеза које малолетник може искористити како би оштећеном надокнадио штету. Нпр. једна од обавеза може бити да се писаним путем извини оштећеном и његовој породици (писмом), да изрази захвалност својој породици и пријатељима због показане бриге и помоћи, да редовно испуњава своје радне или школске обавезе и сл. У том смислу, можемо уочити пуно сличности са нашим васпитним налозима.¹⁸⁸

¹⁸⁸ *Ibid*, 180-183.

Закључна разматрања (резиме рада)

На основу свега реченог долазимо до закључка да примена диверзионих модела према малолетним учиниоцима кривичних дела подразумева сложену процедуру односно подразумева низ радњи како би се постигло скретање кривичног поступка према малолетницима и они сачували од штетног дејства кривичних санкција. Диверزيونи модели поступања подразумевају употребу диверзионих мера од стране одређених органа специјализованих за поступање према малолетницима. Кроз примену диверзионих мера малолетник избегава формални кривични поступак и тако се он штити од негативних ефеката формалне кривичне процедуре а уједно се отвара могућност за његово успешније образовање, васпитање, социјализацију и развој. Зато диверزيونи приступ решавању кривичне ствари има вишеструки значај: малолетник се штити од штетног дејства кривичних санкција, доприноси се бољој ефикасности правосудних органа јер се смањује број кривичних случајева, њиховом применом се, поред интереса малолетника – штите и интереси жртве, а не би требало заборавити и финансијски ефекат јер су ове мере далеко економичније од кривичних санкција јер мало коштају државу и друштво. Због свега овога диверزيونи модели имају важну улогу у савременом малолетничком правосуђу.

Зато можемо рећи да су диверзионе мере постале универзални институт малолетничког правосуђа јер се примењују у многим државама које имају развијен правни систем а њихов обим и структура варирају од државе до државе. Када упоредимо наше и диверзионе мере у упоредном законодавству можемо закључити да су оне веома сличне по називу, бројности, карактеристикама и свему осталом. Пре свега, диверзионе мере у нашем праву називају се васпитни налози, у праву БиХ одгојне препоруке, у праву Републике Српске васпитне препоруке, у праву Црне Горе васпитни налози, у праву Северне Македоније мере помоћи и заштите, у праву Хрватске обавезе итд. Разлика постоји и у бројности, условима за њихово изрицање итд.

Поред тога, постоје разлике и у трајању. Тако, за разлику од нашег и црногорског права где васпитни налози могу трајати најдуже 6 месеци, одгојне препоруке у праву БиХ могу трајати најдуже једну годину. Постоје разлике и на плану кривичних дела према којима се диверзионе мере могу применити. Највећи распон за примену ових мера предвиђа црногорско право где се оне могу применити за кривична дела за која је прописана новчана

казна или казна затвора до 10 година а најмањи распон предвиђа македонско право где је примена ових мера резервисана за кривична дела за која је прописана казна затвора до 3 године или прекршај слично као и босанско право где се ове мере примењују за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до 3 године. Поред тога, постоје и неке специфичне мере које служе скретању редовне кривичне процедуре а које се примењују у праву БиХ и Црне Горе – полицијско упозорење (БиХ) и опомена (Црна Гора). Ове мере веома подсећају на судски укор у нашем праву с том разликом што судски укор изриче суд а полицијско упозорење односно опомену овлашћени полицијски службеник и ове мере спадају у алтернативне (диверзионе) мере док судски укор спада у кривичне санкције.

Поред бројних разлика, треба рећи да постоје и многе сличности између наших и диверзионих мера у упоредном законодавству. Сличности се тичу, пре свега, лица којима се ове мере могу изрећи јер је њихова примена ограничена искључиво на малолетна лица. Сличности постоје и на плану услова за изрицање ових мера. Тако, наше право захтева признање кривичног дела и однос према делу и оштећеном од стране малолетника. Ови услови су слични и у упоредном праву једино што су другачије формулисани па нпр. црногорско право захтева постојање доказа из којих произилази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело и да малолетник да свој пристанак уз сагласност законског заступника. Са друге стране, босанско право захтева да малолетник признаје кривично дело, да је признање дато слободно и добровољно, да постоји довољно доказа да је малолетник учинио кривично дело, да малолетник у писаној форми да пристанак за примену одгојне препоруке и да у писаној форми пристанак да и оштећени у оним случајевима када то закон захтева. Дакле, видимо да је листа услова најдужа у босанском законодавству, али иако другачије формулисани – ови услови се свode на исто а то су признање малолетника да је учинио кривично дело и његова спремност за помирењем са оштећеним или накнадом штете. То су 2 кључна услова за примену ових мера. Сличности се тичу и органа надлежних за њихову примену јер се у свим државама њихова примена заснива на одлуци тужиоца за малолетнике или судије за малолетнике. Слична је и процедура њиховог изрицања, као и начин њихове примене у пракси.

Попис литературе и друге истраживачке грађе:

I (Књиге, научни и други стручни чланци, мастер, докторски и други радови):

1. Б. Бановић, И. Јоксић, „Диверзион концепт реаговања на криминалитет малолетника у Србији: законодавство и пракса“, *Теме*, 2/2011.
2. А. Батрићевић, „Вансудске мере и вансудске санкције у малолетничком кривичном праву Канаде“, *Страни правни живот*, 2/2015.
3. С. Бејатовић, „Васпитни налози као ванинституционалне кривичноправне мере реакције на малолетничку делинквенцију (криминално-политички разлози нормирања, норма и искуства примене у Републици Србији)“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске*, 15/2024.
4. С. Бејатовић, *Кривично процесно право*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2016.
5. J. G. Bernburg, M. D. Krohn, C. J. Rivera, „Official Labeling, Criminal Embeddedness, and Subsequent Delinquency: A Longitudinal Test of Labeling Theory“, *43 Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1/2006.
6. H. S. Becker, *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, The Free Press, New York, 1963.
7. J. Braithwaite, „Setting Standards for Restorative Justice“, *42 The British Journal of Criminology*, 3/2002.
8. С. Бркић, „Класификација процесних форми у кривичном процесном праву Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2010.
9. Т. Бугарски, „Васпитни налози као диверзион модел поступања и њихова примена у пракси Вишег јавног тужилаштва и Вишег суда у Новом Саду“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2015.
10. Л. Буквић, Б. Поповић-Ћитић, „Унапређење примене васпитних налога кроз сарадњу са организацијама цивилног друштва“, *Култура полиса*, 36/2018.
11. В. Вековић, *Систем извршења кривичних санкција*, издање аутора, Београд, 2013.

12. А. Генев, *Примена ресторативне правде према малолетницима*, мастер рад, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2020.
13. З. Грујић, *Алтернативе казни затвора*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ, Косовска Митровица, 2020.
14. В. Гурда, Д. Хусић, „Полицијско упозорење – нова алтернативна мјера у малолетничком кривичном праву у Босни и Херцеговини“, *Зборник радова Правног факултета у Тузли*, 1/2015.
15. В. Гурда, „Одгојне препоруке као алтернатива кривичном поступку према малолетницима и њихова примјена у пракси“, *Анали Правног факултета у Зеници*, 8/2011.
16. Т. Ђорђевић, *Примена васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела насиља*, мастер рад, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2018.
17. М. Ђукић, *Консенсуалне форме одлучивања у кривичном поступку*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ, Косовска Митровица, 2024.
18. В. Д. Ђурђић, „Дискреционо гоњење малолетних учинилаца кривичних дела“, *Теме*, 2/2011.
19. Ђ. Игњатовић, „Међународни извори права извршења кривичних санкција према малолетницима – документи Уједињених нација“, *Crimen*, 2/2018.
20. Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Правни факултет Универзитета у Београду у сарадњи са Криминолошком секцијом СУКПТП, Београд, 2018.
21. Ђ. Игњатовић, „Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме“, у: И. Стевановић (ур.), *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2015.
22. Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015.
23. З. Јекић, Р. Данић, *Кривично процесно право*, „Димитрије Давидовић“ А.Д. Смедерево, Београд, 2005.

24. В. Јовановић, А. Ивановић, „Васпитни налози као облик имплементације диверзионих програма – критички осврт“, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 2-3/2020.
25. Д. Јовашевић, „Карактеристике малолетничког кривичног права у Федерацији Босне и Херцеговине“, *НБП. Наука, безбедност, полиција*, 2/2015.
26. Д. Јовашевић, „Примена неформалних мера у малолетничком кривичном праву Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 68/2014.
27. Д. Јовашевић, „Европски стандарди и неформалне мере у малолетничком кривичном праву“, *Европско законодавство*, 33-34/2010.
28. Д. Јовашевић, *Малолетничко кривично право*, БеоСинг, Београд, 2008.
29. Д. Јовашевић, „Положај малолетника у новом кривичном праву Републике Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, 3/2008.
30. Д. Јовашевић, „Новине у кривичном законодавству о малолетницима у светлу ресторативне правде“, *Темида*, 1/2007.
31. И. Јоксић, „Специфичности диверзионих програма у Сједињеним америчким државама“, *Страни правни живот*, 1/2010.
32. И. Јоксић, „Ресторативна правда у светлу алтернативног реаговања на криминалитет малолетника“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 11/2009.
33. А. Југовић, М. Бркић, „Социјална заштита и превенција малолетничког преступништва: улоге, контроверзе и добре праксе“, *Годишњак Факултета политичких наука*, 4/2010.
34. J. Junger-Tas, F. Dunkel, *Reforming Juvenile Justice*, Springer, New York, 2009.
35. С. Кнежевић, *Кривично процесно право – посебни део*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2019.
36. С. Кнежевић, Д. Миладиновић-Стефановић, „Медијација у кривичном поступку према малолетницима“, *Теме*, 2/2011.

37. С. Кнежевић, *Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2010.
38. М. Ковачевић, „Диверзионо поступање према малолетним учиниоцима кривичних дела у упоредном праву“, *Социјална мисао*, 1/2019.
39. М. Ковачевић, „Диверзиони концепт поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела – општа разматрања и осврт на Србију“, *Правни записи*, 1/2015.
40. М. Ковачевић, *Међународни стандарди у области кривичних санкција и мера за малолетнике*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013.
41. М. Ковачевић, „Васпитни налози у Србији“, *Право – теорија и пракса*, 4-6/2012.
42. М. Ковачевић, Д. Васиљевић Продановић, „Диверзиони механизми поступања према малолетницима у Шкотској – могућности за примену одређених искустава у Србији“, *Страни правни живот*, 2/2020.
43. С. Константиновић-Вилић, М. Костић, „Диверзиони модели и алтернативне кривичне санкције примењене према малолетницима у сукобу са законом“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 50/2007.
44. М. Костић, „Успостављање стандарда за ресторативну правду“, *Темид*, 1/2007.
45. М. Костић, „Ресторативна правда у домаћем законодавству“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 47/2006.
46. М. Костић, „Модел ресторативне правде“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 43/2003.
47. Т. Лукић, С. Самарџић, „Малолетници у кривичном поступку“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2012.
48. М. Милојевић, „Обезбеђење присуства малолетника у кривичном поступку“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 1-2/2018.

49. Љ. Митровић, Н. Грбић Павловић, „Алтернативна мјера олицијско упозорење према малољетницима у Републици Српској (2020-2024)“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске*, 15/2024.
50. Т. Е. Moffitt, „Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy“, *100 Psychological Review*, 4/1993.
51. Н. Мрвић-Петровић, *Кривично право – општи и посебни део*, Правни факултет Универзитета УНИОН у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2008.
52. Н. Мрвић-Петровић, „Диверزيونи концепт кривичноправног система – реалност или утопија“, *Социолошки преглед*, 1/1994.
53. О. Перић, *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2007.
54. Б. Планинчић, „Начело опортунитета у поступку према малољетницима“, *Годишњак Студената Правног факултета у Источном Сарајеву*, 1/2013.
55. А. Радованов, И. Јоксић, „Положај малолетника у породичном и кривичном праву Републике Србије“, *Војно дело*, 6/2018.
56. Д. (Дарко) Радуловић, Д. (Дијана) Радуловић, „Малољетници као учиниоци и као жртве кривичних дјела у малољетничком кривичном законодавству Црне Горе“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске*, 15/2024.
57. Љ. Радуловић, *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду и Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010.
58. Љ. Радуловић, „Функција образовања у сузбијању малолетничког криминалитета“, *Страни правни живот*, 1/2010.
59. В. Ранђеловић, „Кривичне санкције које се могу изрећи малољетницима у праву Републике Србије и међународни стандарди“, у: С. Ђорђевић (ур.), *Зборник радова „Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ“*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2018.

60. G. T. Reker, J. E. Cote, E. J. Peacock, „Juvenile Diversion: Conceptual Issues and Program Effectiveness“, 22 *Canadian Journal of Criminology*, 1/1980.
61. С. Соковић, „Услуге центара за социјални рад у примени васпитних налога и у извршењу кривичних санкција изречених малолетним учиниоцима кривичних дела“, у: Д. Вујисић (ур.), *Зборник радова „XXI век – век услуга и Услужног права“*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2021.
62. В. Сретеновић, „Положај малолетних преступника у међународној правној перспективи“, *Право – теорија и пракса*, 10-12/2017.
63. И. Стевановић, Н. Вујић, Васпитни налози и начело *ne bis in idem*, у: *Начело ne bis in idem и правна сигурност грађана (међународни правни стандарди, регионална законодавства и искуства у примени)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2022.
64. И. Стевановић, „Нова законска решења о малолетницима: значај алтернатива институционалном третману (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживања жртава)“, *Темид*, 1/2006.
65. З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Правни факултет Универзитета у Београду и Правна књига, Београд, 2014.
66. З. Стојановић, „Превентивна функција кривичног права“, *Crimen*, 1/2011.
67. T. Schlesinger, „Decriminalizing Racialized Youth through Juvenile Diversion“, 28 *The Future of Children*, 1/2018.
68. Н. Терзић, „Васпитни налог као алтернативна мера према малолетницима“, у: Ј. Петровић (ур.), Г. Јованић (ур.), *Зборник радова „Унапређење квалитета живота дјеце и младих“*, Центар модерних знања (Бања Лука) и Ресурсни центар за специјалну едукацију (Београд), Бања Лука, 2021.
69. С. Ћопић, „Појам и основни принципи ресторативне правде“, *Темид*, 1/2007.
70. M. Holmboe, „Norwegian Youth Punishment-Opportunity or Trap?“, 5 *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, 1/2017.

71. М. Шкулић, И. Стевановић, „Основни облици кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију у доктринарном и упоредноправном смислу“, *Зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Српске*, 15/2024.
72. М. Шкулић, *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2011.
73. М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.

II (Домаћи правни прописи):

74. Законик о кривичном поступку, „Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС;
75. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005;
76. Закон о раду, „Сл. гласник РС“, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018 – аутентично тумачење;
77. Закон о ратификацији Конвенције УН о правима детета, „Сл. гласник СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97;
78. Закон о социјалној заштити, „Сл. гласник РС“, бр. 24/2011 и 117/2022 – одлука УС;
79. Кривични законик, „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019;
80. Нацрт Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и заштити малолетних лица у кривичном поступку, <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-veryije-propisa.php>;
81. Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза, „Сл. гласник РС“, бр. 94/2006.

III (Регионални правни прописи):

82. Кривични закон Босне и Херцеговине, „Сл. гласник БиХ“, бр. 3/2003, 32/2003 – испр., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 и 47/2003;

83. Закон за правда за децата, „Службен весник на РМ“ бр. 148/13, и „Службен весник на РСМ“ бр. 152/19 и бр. 275/12;

84. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, „Сл. гласник РС“, бр. 13/2010, 61/2013 и 68/2020;

85. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, „Сл. новине ФБиХ“, бр. 7/2014 и 74/2020;

86. Закон о поступању према малољетницима у кривичном поступку, „Службени лист Црне Горе“, бр. 064/11 од 29.12.2011, 001/18 од 04.01.2018;

87. Закон о судовима за младеж, „Народне новине Републике Хрватске“, бр. 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19.

IV (Међународни правни прописи):

88. Конвенција о правима детета,

<https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>;

89. Правила Уједињених нација о заштити малолетника лишених слободе, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Pravila-UNa-o-zastiti-maloletnika-lisenih-slobode.pdf>;

90. Препорука бр. Р (87) 18 Комитета министара земљама чланицама у вези с поједностављењем кривичног правосуђа,

http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2008_01/t01_0168.htm;

91. Смернице Уједињених нација за превенцију малолетничке делинквенције (Ријадске смернице), <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Smernice-ujedinjenih-nacija-za-prevenciju-maloletnicke-delinkvencije-Rijadske-smernice.pdf>;

92. Стандардна минимална правила Уједињених нација за малолетничко правосуђе (Пекиншка правила), <https://cpd.org.rs/wp/content/uploads/2017/11/Standardna-minimalna-pravila-Ujedinjenih-nacija-Pekinska-pravila.pdf>;

93. Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману (Токијска правила),
<https://www.unicef.org/serbia/media/6901/file/Tokijska%20pravila.pdf>.

V (Интернет извори):

94. Диверзија,
[https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%94%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%94%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0;);

95. Диверзионе мере уместо кривичног гоњења малолетника – шта оне значе,
<https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/4886195/diverzione-mere-umesto-krivicnog-gonjenja-maloletnika--sta-one-znace.html>;

96. Улога система социјалне заштите у примени васпитних налога, <https://cnzd.rs/uloga-sistema-socijalne-zastite-u-primeni-vaspitnih-naloga/>;

97. Превенција криминалитета кроз школу и образовање,
<https://www.centarzabezbednost.org/prevencija-kriminaliteta-kroz-skolu-i-obrazovanje/>;

98. Васпитни налози – алтернатива кривичним санкцијама према деци,
<https://cnzd.rs/vaspitni-nalozi-alternativa-krivicnim-sankcijama-prema-deci/>;

99. Примена алтернативних мера за малолетнике,
<https://www.scribd.com/document/326498057/Vaspitni-nalozi>;

100. Конвенција о правима детета – 30 година од њеног усвајања,
<https://zadecu.org/konvencija-o-pravima-deteta-30-godina-od-njenog-usvajanja/>.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Миљан Анђелковић

Број индекса 341/2023

Изјављујем

Да је мастер рад под насловом

„Диверзионни модели – међународни стандарди, упоредно и национално законодавство“

- Резултат сопственог истраживачког рада;
- Да мастер рад у целини, а ни у деловима није био предложен за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- Да су резултати коректно наведени и
- Да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Косовској Митровици,

Потпис аутора

30. 09. 2025.

М. Анђелковић